

ANU KORHONEN

Kiehuva veri – vihaisuus uuden ajan alun Englannissa

Anu Korhonen etsii artikkelissaan vihasuuden merkityksiä 1500-luvun ja 1600-luvun Englannissa ja väittää, että tunteiden kontrolli oli niin mieheyttä kuin naiseuttakin määrittävä kulttuurinen ja moraalinen vaatimus. Tästä huolimatta uuden ajan ihmiset suuttuivat tämän tästä ja joutuivat siis käsittelemään epätoivottujen reaktioidensa syitä ja seurauksia. Tunneiskurssit toimivatkin yksilöä kulttuuriin sijoittavina kontrollimekanismeina, mutta antoivat myös ihmisille välineet ymmärtää ja rakentaa tunteikas minuuksia.

■ Vihaisuus oli uuden ajan alun ihmiselle ongelma. Esimerkiksi kääntäjänä tunnettu Elisabetin ajan valtiomies Geoffrey Fenton kuvasi vuonna 1575 *Golden Epistles* -kirjassaan sitä näin:

Vihaisuus ei ole muuta kuin ilkeää kostonhimoa, se on kaiken ymmärryksen vihollinen, jokaisen hyvän päätöksen pilaaaja. – – Ihminen, joka on vihainen, ei usko ystäviensä neuvoa eikä huoli omasta asemastaan: hän epäilee kaikkia ja on äkkinäinen toimissaan, hänen kasvonsa ovat kuin tulesa ja hänen kätensä kohotetut iskuun, hänen ajatuksensa ovat pahantahtoisia ja

hänen kielensä harjoitettu kaikkiin häijyyksiin ja moitteisiin: häneltä on hävinnyt pitkämielisyys, vaatimattomuus, järki, ja hän juoksee kuin olisi pahan hengen vallassa valmis kaikkeen julmuuteen, vahingoittamiseen ja tyranniaan. Vihaisuus kantaa mukanaan näitä pahoja mielenlaatuja, ja jos vain kerran avaamme sille mielemme, se tulee aina olemaan kaikkien toimijamme herra ja tekee kaiken mitä haluaa vasten parempaa tietoaamme. Kaikki ihmiset ovat vihan vallassa kuin lamppuja, jotka eivät liian öljyn takia kykene antamaan valoa, vaan pärskivät vain liekkejä ja savua.¹

Vihaisuus oli uhka, joka vaani ihmistä hänen omasta ruumiistaan käsin ja aiheutti ikävyyksiä kaikille hänen ympärillään oleville. Jokainen vihasuutta kommentoinut kirjoittaja suhtautui siihen Fentonin tapaan negatiivisesti. Vihaisuutta piti kontrolloida, analysoida ja tukahduttaa. Mistä tässä oli kysymys? Miksi vihasuus oli niin pahasta?

Tarkastelen tässä artikkelissa vihasuuden merkityksiä 1500-luvun lopun ja 1600-luvun alun englantilaisessa kulttuurissa erityisesti opas- ja mietelmäkirjallisuuden valossa. Tavoitteenani on etsiä vihasuuden laajaa määritelmää: mitä vihasuudella tarkoitettiin, miten siihen suhtauduttiin, kenen vihasuudesta oli kysymys, miten vihasuus uuden ajan alun kulttuurissa ymmärrettiin? Tuon ajan vihasuus ei ollut samaa kuin meidän vihasuutemme, sillä sitä säätelivät erilaiset normit ja selitysmallit ja se asettui heidän ajattelussaan toisenlaiseen kontekstiin.

1. Geoffrey Fenton (1575) *Golden Epistles*, London, fol. 147r–147v.

Uuden ajan alun ihminen on perinteisesti esitetty affektiivisena, alttiina tunteidensa välittömään ilmaistamiseen. Pentti Renvall kuvaa uuden ajan alun affektiivista ihmistä alkukantaiseksi ja lapsenomaiseksi. Lawrence Stone taas toteaa, että uuden ajan alusta on vaikea löytää positiivisia affekteja, sillä ihmiset eivät olleet valmiita tunteikkaisiin suhteisiin tai affektiiviseen sitoutumiseen, kun taas negatiivisia affekteja, kuten vieraantuneisuuden tunnetta, vihamielisyyttä ja epäluuloa, löytyi riittämiin. Carol ja Peter Stearns väittävät, että modernit vihaisuuden hallintastandardit ja ymmärtämistavat syntyivät 1600-luvun loppupuolelta lähtien ja että tunnenormisto oli tätä ennen varsin epämääräistä ja negatiivisten tunteiden ilmaisua suosivaa.² Kaikki nämä kannat kaipaavat suhteellistamista. Uuden ajan alun ihmiset eivät olleet sen enempää lapsekkaan tunteikkaita kuin kykenemättömiä emotionaalisiin suhteisiin. Ei kuitenkaan ole yksinkertaista antaa heistä tilalle jotakin muuta luonnehdintaa. Varmaa on vain se, että heidän tunne-elämänsä oli aivan yhtä kompleksista kuin meidänkin.

Suuttumuksen synty

Uuden ajan alussa tunteet esitettiin negatiivisessa valossa usein siksi, että niiden koettiin häiritsevän ihmistä ja houkuttelevan häntä syntiin. Esimerkiksi elisabetinäkaisen kirkonmiehen John Wooltonin mukaan sydän oli kuin kiivaatten affektien raivoava meri, joka ajaisi ihmisen suurempiin synnin haaksirikkoihin kuin aikoinaan Skylla ja Kharybdis, ellei sitä pyhän hengen voimalla saatettaisi tyyneksi ja hiljaiseksi.³ Vihaisuus esitettiin usein voimallisimmin häiritsevästä kaikista äkillisistä tunteista eli perturbaatioista.⁴

Ajatus liittyi sekä arkikokemukseen että klassiseen traditioon: olihan vihaisuus yksi puhtaista tunteista jo Platoninkin luokittelussa. Kuten muutkin tunteet, myös vihaisuus näyttäytyi hyvän ja pahan, halun ja torjunnan akselilla sijaitsevana tuntemuksena. Siinä missä rakkaus oli halua omistaa jotakin miellyttävää ja pelko yritystä paeta varaa, vihaisuus oli reaktio paikalla olevaan pahaan. Se määriteltiin varsin konkreettiseksi

si pyrkimyksiksi taistella haluamansa saavuttamiseksi tai vastenmielisen torjumiseksi.⁵ Vihaisuudessa oli siis selkeä moraalinen aspekti. Kun taistelu havaittua pahaa vastaan kuitenkin saattoi periaatteessa olla hyvä asia, vihaisuuden tunteen hankaluutta uuden ajan ihmiselle joudutaan hakemaan muualta.

Negatiivinen käsitys tunteista sidottiin usein kertomukseen niiden alkuperästä. Kuten kaikki ihmisessä, tunteetkin olivat olleet täydellisen sopusointuisessa tilassa ennen syntiinlankeemusta, jolloin ne korruptoituvat ja tulivat ongelmallisiksi. Esimerkiksi vihaisuudesta kokonaisen traktaatin vuonna 1609 julkaissut puritaani John Downname kutsuu näitä varhaisia tunteita ”luonnollisiksi” ja toteaa, että Jumala loi ne tehdäkseen ihmisestä täydellisen. Aatami oli ollut täysin tasapainoinen; vasta syntiinlankeemus teki hänestä epätäydellisen ja väärällä tavalla tunteikkaan. Näin vihaisuus kuten muutkin negatiiviset tai ylettömät tunteet liitettiin perisyntiin. Downname toteaa: ”Ymmärtäkäämme vielä, että tämä pahe on yleisesti tyypillinen kaikille luonnollisen rappiomme takia, joten ei siis ole yhtään niin nuorta eikä vanhaa, ei niin viisasta eikä

2. Pentti Renvall (1949) *Suomalainen 1500-luvun ihminen oikeuskatsomustensa valossa*, Turku: Turun yliopiston julkaisuja sarja B osa 33, 43, 182–184; Lawrence Stone (1977) *The Family, Sex and Marriage in England 1500–1800*, Penguin Books: Harmondsworth, 77–78, 80; Carol Zisowitz Stearns & Peter N. Stearns (1986) *Anger. The Struggle for Emotional Control in America's History*, Chicago & London: University of Chicago Press, 18. Stearnsit epäilevät edelleen, että amerikkalaisissa siirtokunnissa tunnekontrolli saattoi olla tiukempaa kuin Euroopassa, mutta tästä on vaikea löytää todisteita. Ks. Stearns & Stearns (1986) 20.

3. John Woolton (1576) *A Neue Anatomie of whole man, aswell of his body, as of his soule*, London, fol. 34v.

4. Juan Luis Vives (1544) *An Introduction to Wisdom*, London, sig. F3r.

5. Juan Luis Vives (1538/1990) *The Passions of the Soul. The Third Book of De Anima et Vita*, engl. Carlos G. Noreña, Lewiston: The Edwin Mellen Press, 1–2; Lawrence Babb (1951) *The Elizabethan Malady. A Study of Melancholia in English Literature from 1580 to 1642*, East Lansing: Michigan State College Press, 4; J. B. Bamforth (1952) *The Little World of Man*, London: Longmans, Green and Co, 42. Antiikin ja keskiajan tunnefilosofiasta ks. Simo Knuutila (2004) *Emotions in Ancient and Medieval Philosophy*, Oxford: Clarendon Press.

niin tyhmää, ei miestä eikä naista, joka ei kantaisi tätä tulta rinnassaan.”⁶ Tunteet eivät olleet pahoja sinänsä – ne tulivat pahoiksi ja hankaliksi ihmisen alennustilan yhteydessä. Pyrkimys tunteiden kontrolliin ja negatiivisten tunteiden minimoimiseen oli siis samalla pyrkimystä ”prelapsaariseen” tilaan, ihmisen parempaan ymmärrykseen itsestään ja maailmasta.

Eedenin ihmisellä oli ollut täydellinen inhimillinen ymmärrys ja sen seurauksena kyky hallita luontoa. Tämä järki sijaitsi hänen sielussaan, joka oli samalla hänen ylin osansa ja yhteytensä Jumalaan. Syntiinlankeemus antoi lisää painoa sielun alemmille osille, ja samalla vähensi järjen painoarvoa. Kun järki väistyi, myös luonnon hallinta kävi hankalammaksi. Näin syntyi inhimillisen sielun täyttävä jatkuva valtataistelu rationaalisen ja sensitiivisen, henkisen ja ruumiillisen, järjen ja tunteen välillä.⁷

Kun passiot syntyivät uuden ajan alun tunneteorian mukaan hyvän ja pahan välisellä moraalisisella akselilla, ne perustuivat jonkin ulkoisen tekijän havaitsemiseen. Vihaisuudessa tämä havainto koski jotakin ikäväksi ja vältettäväksi määriteltävää; sen syynä oli ylenkatse, pahanteko, kiittämättömyys tai epäoikeudenmukaisuus. Tunteen ajateltiin aina johtavan myös toimintaan. Vihaisuuden seurauksena oli halu rangaista tai kostaa havaittu vääryys. Viha ja vihaisuus olivat ajan määritelmässä kaksi eri asiaa. Vihainen saattoi olla vihaamatta, mutta viha vaati myös vihaisuutta, totesi Christine de Pisan.⁸ Vihaisuus oli hetkittäistä ja lyhytaikaista. Ärtymys syttyi joskus niin nopeasti, ettei järki millään ehtinyt väliin. Viha taas kesti pitkään ja oli siksi vaarallisempaa. Usein ajateltiin, että viha syntyi vihaisuudesta; niillä saattoi olla selkeä syy-yhteys. Siinä missä vihaisuuteen auttoi kosto tai aika, vihaa ei hellittänyt mikään.⁹

Vaikka suuttumuksen syynä nähtiinkin vääryys, joko todellinen tai kuviteltu, se ei tehnyt vihaisuudesta täysin hyväksyttävää tunnetta. Vihaisuus ei ollut oikeutettu reaktio, vaikka sen saattoikin tältä pohjalta ymmärtää. Se nimittäin johtui rohkeuden vähäisyydestä ja järjen köyhyydestä. Se saattoi johtua myös ylisuurista luuloista ja itse-

rakkaudesta, jotka saivat ihmisen tulkitsemaan loukkauksiksi asioita, jotka eivät suinkaan olleet sellaisia.¹⁰ John Downname kirjoitti paheksuen, että jotkut suuttuivat jos naapuri ei tervehtinyt heitä, vaikka siihen saattoi olla aivan viaton syy, kuten että naapuri ei vain nähnyt suuttujaa tai oli omissa ajatuksissaan. Toiset suuttuivat jonkun ollessa seurassa liian iloinen, koska luulivat hänen naureskelevan heidän puutteilleen; kolmannet taas jonkun ollessa liian surullinen, koska luulivat, ettei heidän seuransa miellytä tätä.¹¹

Ne, joilla ei ollut epäilyksiä rohkeudettaan, järjestään tai asiansa oikeutuksesta, uskoivat toki suuttuvansa vain aiheesta ja välttämättömyyden pakosta. Linda Pollock on tulkinut, että englantilainen eliitti erotelti hyväksytyt ja paheksutut suuttumisen toisistaan. Kun vihaisuus oli vastaus loukkaukseen tai epäoikeudenmukaisuuteen, suuttumustaan ei tarvinnut välttämättä edes pyytää anteeksi – varsinkaan jos sattui olemaan kiistan osapuolista asemaltaan korkeampi. Se oli ennen kaikkea tapa pakot-

6. John Downname (1609) *A Treatise of Anger*, London, 1–2, 5, 24.

7. Babb (1951) 18; Peter Harrison (1998) 'Reading the passions. The Fall, the passions, and dominion over nature', teoksessa Stephen Gaukroger (toim.) *The Soft Underbelly of Reason. The Passions in the Seventeenth Century*, London & New York: Routledge, 50.

8. Christine de Pisan (1524/1971) *The Body of Polycye*, engl. John Skot, Amsterdam & New York: Da Capo Press & Theatrum Orbis Terrarum., sig. G5v.

9. Edmund Bonner (1555) *A profitable and necessary doctrine, with certayne homelys adioyned therunto*, London, sig. Bbb3r; Robert Greene (1590/1881–1883) 'The Royal Exchange', teoksessa Alexander B. Grosart (toim.) *Life and Complete Works in Prose and Verse of Robert Greene VII*, London, 280; Nicholas Ling (1597) *Politeuphuia. Wits Common wealth*, London, fol. 107r; Joseph Hall (1603) *The Anathomie of Sinne*, London, sig. E5r; John Davies of Hereford (1603) *Microcosmos. The Discovery of the Little World*, London, sig. Cc4v; Downname (1609) 2–3, 37; Nicolas Coeffeteau (1621) *A Table of Humane Passions, with their Causes and Effects*, engl. Edward Grimeston, London, 550–552, 558–559; Helkiah Crooke (1615) *Microcosmographia. A Description of the body of man*, London, 276. Vihaisuuden määrittelemisen traditiosta ks. esim. Maureen Flynn (1998) 'Taming Anger's Daughters: New Treatment for Emotional Problems in Renaissance Spain', *Renaissance Quarterly* 51:3, 865–866.

10. Vives (1538/1990) 67; William Baldwyn (1547) *A Treatise of Morall Phylosophie*, London, sig. O4v; Ling (1597) fol. 107r.

11. Downname (1609) 33.

taa tilanteelle tulkinta, jonka toinenkin ymmärsi: vihaisuus oli kommunikaatiota, jossa suuttuja teki oman kantansa voimallisesti tiettäväksi ja jossa tapahtuneen merkitykset järjesteltiin uudelleen.¹²

Tällaiselle ajatukselle on helppo löytää tukea kirjeistä ja päiväkirjoista, mutta se loistaa poissaolollaan opaskirjallisuudessa. Henkilökohtaisessa materiaalissa uuden ajan ihmiset tunnustivat usein suuttumuksensa ja arvioivat myös sen oikeutusta. Esimerkiksi Lady Anne Clifford koki oikeudekseen käyttäytyä varsin epäkohteliaasti erästä herra Hammeria ja hänen vaimoiaan kohtaan: Lady Anne sanoi rouva Hammerille tämän pilkanneen ja nauraneen häntä niin, ettei pariskunta ollut millään lailla tervetullut hänen kotiinsa.¹³ Vihaisuutta käsiteltäessä selviteltiin, kumpi osapuoli oli väärässä ja kumman arvot ja odotukset saivat suuremman painon. On selvää, että tällaiset neuvottelut olivat aina riippuvaisia erilaisista sosiaalisista hierarkioista, esimerkiksi säädystä ja sukupuolesta, ja myös antoivat niille tilannesidonnaisia tulkintoja.¹⁴

Suuttuminen ei tietenkään tällöinkään ollut mikään hyvä tapa tulkita hankalia tilanteita. Ihmissuhteet eivät siitä varsinaisesti helpottuneet eikä ratkaisua ollut ollenkaan aina löydettävissä pelkkään oikeudenmukaisuuteen vedoten. Siksi vihaisuus esitettiin moraalioppaissa aina turhana tunteena, myös silloin kun se oli oikeutettua. Se myös johti ikäviin asioihin: turhaan mielenvaiwaan, itsetuntemuksen puutteeseen, epäoikeudenmukaisiin tekoihin ja huonoihin ratkaisuihin.¹⁵

Ruumiin passio

Fysiologiselta kannalta vihaisuuden ominaisuudet näyttivät melko selviltä. Niin tieteellisissä kuin populaarilähteissäkin sen kirjoitettiin olevan sydämen tienoilla syntyvää voimallista kuumuutta, jonka aiheutti jokin aistein havaittu ulkoinen tekijä. Kiehuva veri sitten lähetti kohti aivoja kuumia höyryjä, jotka estivät järkeä toimimasta normaallilla tavalla.¹⁶ Vihaisena veri siis todellakin kiehui; tämä ei ollut vain metaforinen vaan myös konkreettiseksi ymmärretty kuvaus suuttumuksen ruumiillisista seuraamuksis-

ta. Vihaisuuden fysiologisessa selittämisessä näkyy hyvin uuden ajan alun tapa ymmärtää ruumiin ja mielen yhteys erittäin kiinteäksi.

Populaarirunoilija John Davies Herefordilainen arvosteli eräässä runossaan ankarasti vihaisuuteen lankeavia ihmisiä ja totesi heidän menettävän niin arvostelu- kuin toimintakykynsäkin, mutta harmitteli heti perään, ettei itsekään pystynyt tätä vaarallista passiota vastustamaan. Syyksi hän esitti vertaan vainoavan ”huumorin”, joka päästi ärtymyksen liian helposti hänen sydämeensä. Sama ongelma oli koleerikko Thomas Whythornella, joka lisäksi arveli, että ”pikku pata kuumenee nopeimmin”: lyhyillä ihmisillä oli vähäisempi matka kiehovasta sydäimestä kielelle, eikä hän itse ”ollut pimsimpiä”.¹⁷ Monelle vihaisuuden kontrolli tuntuikin kilpistyvän luonteeseen: oma temperamentti oli liian koleerinen tyyneyden saavuttamiseksi. 1500-luvulla oppi neljästä temperamentista oli vallitseva tapa luokitella

12. Linda Pollock (2004) 'Anger and the negotiation of relationships in early modern England', *Historical Journal* 47:3, 581–583.

13. Lady Anne kirjasi suuttumuksensa toukokuussa 1619, Anne Clifford (1992) *The Diaries of Lady Anne Clifford*, toim. D. J. H. Clifford, Stroud: Sutton Publishing, 73.

14. Pollock (2004) 581–582. Valtasuhteissa konkretisoituvan vihaisuuden voi uuden ajan yhteisöissä usein nähdä tulevan esiin suhteissa kirkkoon. David Cressy on tutkinut 1600-luvun englantilaisten pappien ja heidän seurakuntalaistensa solvauksia, herjaavaa kielenkäyttöä ja kiukunpuuskia, jotka tuntuvat kaivaneen tehokkaasti maata kirkollisen itsehillintää vaativan moraalin alta. David Cressy (2000) *Travesties and Transgressions in Tudor and Stuart England. Tales of Discord and Dissension*, Oxford: Oxford University Press, 144–147, 157.

15. Greene (1590/1881–83) 280; Downname (1609) 35–36.

16. Thomas Elyot (1580) *The Castell of Health*, London, fol. 64v–66r; Robert Albott (1599) *Wits Theater of the Little World*, London, fol. 249r; Hall (1603) sig. E5r; Davies (1603) sig. Cc2r; Downname (1609) 3–4; Babb (1951) 3. Jotkut sijoittivat vihaisuuden synnyn sappeen, mutta muuten määritelmä pysyi kutakuinkin samana, ks. esim. Thomas Rogers (1576) *The Anatomie of the minde*, London, fol. 5v, 13v–15v.

17. Davies (1603) sig. Cc3r; Thomas Whythorne (1962) *The Autobiography of Thomas Whythorne*, toim. James M. Osborn, London: Oxford University Press, 177; ks. myös Thomas Nashe (1592) 'Pierce Penilesse his Supplication to the Divell', teoksessa Thomas Nashe (1958) *The Works of Thomas Nashe*, toim. Ronald B. McKerrow, Oxford: Basil Blackwell, 187.

niin fysiologisia ominaisuuksia kuin yksilön emotionaalista laatua.

Humoraalipatologian termein ihmisruumista säänteli kuumuuden, kylmyyden ja kosteuden tasapaino. Näistä syntyneet temperamentit hallitsivat kaikkea, mitä ihmisruumiissa tapahtui, myös tunteita. Yleisesti ajateltiin, että mitä kuumempi ruumiin tyyppi, sitä tulisempi ja tunnekylläisempi oli ihminen. Sydäntä hallitseva elementti oli kuumuus; luonteeltaan kuuma ja kuiva viha syntyi samoin sydämessä. Humoraalipatologian sääntöjen mukaisesti koleeriset eli kuumat ja kuivat ihmiset sortuivat suuttumukseen muita helpommin. Kuten loogista on, erilaisia ruumiintyyppisiä autoivat vihaisuuden voittamisessa myös erilaiset apukeinot, kuten ruokavaliot. Kylmien temperamenttien, jotka suuttuivat hitaasti mutta olivat huonoja antamaan anteeksi, tuli syödä ravitsevaa ruokaa ja nauttia kylmiä juomia; koleerikkoja autoivat rasvaiset ruoat, runsas uni ja järkevä ruumiinharjoitus. Äärimmillään vihaisuuden saattoi nähdä myös humoraalisen epätasapainon eli sairauden oireena, jolloin hoidot piti tietenkin määrittellä kyseisen mielenhäiriön syntysyyntä ja temperamentin mukaisiksi.¹⁸

Humoraalipatologian kuva tunteiden ja ruumiin suhteista täydentyy edelleen, kun muistamme, että tunteet ymmärrettiin ruumiin ja mielen vuorovaikutuksesta syntyviksi. Nämä molemmat taas olivat suorassa suhteessa ympäröivään maailmaan ja sen antamiin impulsseihin. Tunteet, vihaisuus mukaan lukien, luotiin mielessä ruumiin välittämän tiedon perusteella ja ne saivat myös ilmauksensa ruumiissa. Ne olivat siis aina sekä henkisiä että ruumiillisia ilmiöitä. Renessanssin psykologia nojasi aina fysiologiaan.¹⁹

Vihaisen ruumiin kuvauksissa toistuivat usein samat elementit: kalpeus, leiskuvat, laajentuneet ja pyörivät silmät, punottavat hehkuvat posket, kiristyvät hampaat, vaahtoava suu, kankea tai änkyttävä kieli ja tärisyvät jäsenet. Usein näihin vielä liitettiin enteitä vihaisuuden muuttumisesta väkivalaksi: kädet puristuivat nyrkkiin ja suu avautui huutoon.²⁰ John Taylorin kertomassa kaskussa eräs töykeä – mutta varsin vitsi-

käs – urho selitti, ettei voinut pitää huoneessaan lainkaan peiliä, koska hän oli jatkuvassa vihaisuudessaan liian pelottava edes itsensä katsottavaksi.²¹ Tällaiset kuvaukset eivät suinkaan olleet neutraaleja, vaan niihin liittyi aina paheksuntaa. Kaikki rauhallisesta ja hallitusta ulkonäöstä poikkeavat ruumiin reaktiot nähtiin uuden ajan alun käyttäytymishanteissa epätoivottuina. Niissä näkyivät oppimattomuus ja kypsymättömyys; ihminen joka ei hallinnut ruumistaan ja sen reaktioita oli puolinainen, lapsenomainen ja sosiaaliseen kanssakäymiseen kykenemätön.²² Koko 1500- ja 1600-luvun jatkunut kiinnostus tapojen kehittämiseen ja niin mielen kuin ruumiinkin hallinnan vahvistamiseen ei niinkään kerro siitä, ettei tapakulttuuri olisi aiemmin ollut tarkasti määriteltyä, vaan ennemmin siitä, että kaiken perustaksi nähtiin ihmisen sijoittuminen yhteisöönsä. Kaikenlainen erottuminen oli pahasta; samoin kaikki ylettömyys.

18. Vives (1538/1990) 3, 72–74; William Bullein (1559) *The Governement of Health*, London, fol. 9r; Lady Grace Mildmayn reseptikirja teoksessa Linda Pollock (1995) *With Faith and Physic. The Life of a Tudor Gentlewoman Lady Grace Mildmay, 1552–1620*, New York: St Martin's Press, 119–120. Ks. myös Barbara Duden (1991) *The Woman beneath the Skin. A Doctor's Patients in Eighteenth-Century Germany*, Cambridge, Mass. & London: Harvard University Press, 144–146; Timo Joutsivuo (1999) *Scholastic Tradition and Humanist Innovation. The Concept of Neutrum in Renaissance Medicine*, Helsinki: The Finnish Academy of Science and Letters, 121–123.

19. Vives (1538/1990) 8; Babb (1951) 1; Bamborough (1952) 41–42; Carlos G. Noreña (1989) *Juan Luis Vives and the Emotions*, Carbondale & Edwardsville: Southern Illinois University Press, 151; Duden (1991) 140–142.

20. Thomas Elyot (1531) *The Book Named the Governour*, London, fol. 120r; Vives (1538/1990) 68; Vives (1544) sig. F3v; Bullein (1559) fol. 53r; Fenton (1575) fol. 45r; Elyot (1580) fol. 64v; Davies (1603) sig. Cc1v; Downe (1609) 53. Samat eleet löytyvät myös keskiaikaisista vihaisuuden kuvauksista – kuten tietenkin myöhemmistäkin. Ks. Stephen White (1998) 'The Politics of Anger', teoksessa Barbara H. Rosenwein (toim.) *Anger's Past. The Social Uses of an Emotion in the Middle Ages*, Ithaca & London: Cornell University Press, 135–136.

21. John Taylor (1638/1876) 'Bull, Beare, and Horse, Cut, Curtaile, and Longtaile', teoksessa *Works of John Taylor the Water Poet not included in the Folio of 1630 III*, Manchester: Spenser Society, 40.

22. Anu Korhonen (1999) *Fellows of Infinite Jest. The Fool in Renaissance England*, Turku: Turun yliopisto, 146–147, 257–259.

Ruumiin kontrolliin kehottavat kuvaukset vihaisen ruumiin epäterveestä punotuksesta ja kalpeudesta viestittivät vaatimusta itsehillinnän tarpeellisuudesta, mutta samalla ne myös antoivat ohjeita sosiaalisesti epäterveistä passioista.

Vihaisuus rumensi sekä sielua ruumista. Tunnereaktiot olivat suorastaan vaarallisia fyysiselle terveydelle: tunteiden aiheuttamat liialliset ruumiin liikahdukset aiheuttivat sairauksia, ruoansulatusvaivoja ja unettomuutta. Esimerkiksi Thomas Elyotin terveystoppaan ja John Hallin varoitusrunon mukaan vihaisuus toi muassaan kaikenlaisia kuolemaan tuomitsevia kuumeita, raivohulluutta, kasvojen epämuodostumia ja halvauksia.²³ Naisille vihaisuus saattoi aiheuttaa keskenmenoja.²⁴ Hillitty rauhallisuus oli tervettä ja kaunista. Liian äkilliset liikkeet tai kasvojen ilmeet eivät koskaan olleet olemassa ilman yhteyttä sisäisiin liikkeisiin. Ruumis ei näyttänyt tunnetta, joka ei olisi raivonnut ihmisen sisuksissa. Tunteiden rumuus ja ulkonäön poikkeamat sitoutuivat tunneteoriassa yhteen luoden sekä fysiologisen että psykologisen kokonaiskuvan ihmisestä.

Ulkoisten merkkien tärkeydestä vakuutuneessa uuden ajan alun kulttuurissa passiot käsitettiin ulkoisesti ruumiista luettaviksi. Kun passioiden merkkejä kyettiin lukemaan, niitä kyettiin myös hallitsemaan tai käyttämään hyväksi. Passioiden ilmaisu ymmärrettiin osaksi luonnon kieltä, jonka taitaminen johti oman minuuden, muiden ihmisten ja myös eläinten hallitsemiseen. Sielun alemmalla tasolla syntyneet passiot nimittäin ulottuivat myös eläimiin, ja ihmisen oli mahdollista oppia tuntemaan kaikkia elollisia olentoja. Palaamme siis jälleen ajatukseen, että inhimillinen järki mahdollisesti luonnon hallinnan ja järjen korostaminen liittyi Aatamin paratiisillisen kyvykkyyden osittaiseen palauttamiseen.²⁵ Uuden ajan alun kulttuurissa ihmisten väliset suhteet nähtiin usein kilpakenttänä. Kunniaan ja maineeseen perustuva sosiaalinen arvojärjestys hankittiin ja säilytettiin antamalla itsestä tietynlainen kuva, jota eivät saaneet rikkoa näkyvät passiot eivätkä emotionaaliset heikkoudet. Suhteiden poliittisen tais-

ton voitti se, joka parhaiten yhtäältä hillitsi itseään ja peitti omat mielenliikkeensä ja toisaalta luki merkkejä muiden passioista.²⁶

Sosiaalisen hierarkian nähtiin muutenkin heijastuvan erilaisten ihmisten tunnelaadussa. Aikansa huomattavin tunneteoreetikko Juan Luis Vives totesi, että heikot ihmiset suuttuvat rajusti ja nopeasti, koska uskovat, että heitä heidän heikkoutensa tähden halveksutaan. Hemmotellut ja herkäät ihmiset sekä toisaalta itseään vähäisinä pitävät, sellaiset kuin vanhukset, sairaat, köyhät, alhaista syntyperää olevat tai onnettomat, olivat muita alttiimpia vihantunneille. Nykynäkökulmasta hieman hupaisammalta tuntuu hänen väitteensä, että vettä juovat olivat kiivaita ja ärsyyntyivät heikkouttaan helposti, kun taas viiniä ja olutta juovat olivat vaakaampia eivätkä hermostuneet ollenkaan yhtä vähästä. Älyköt ja oppineet olivat hänen mielestään myös vaarassa sortua vihaisuuteen, koska ajattelu kuumensi heidän aivojaan.²⁷

23. John Hall (1565) *The Courte of Vertue*, London, fol. 88v–89r; Elyot (1580) fol. 64v.

24. Duden (1991) 146; Cathy McClive (2002) 'The Hidden Truths of the Belly: The Uncertainties of Pregnancy in Early Modern Europe', *Social History of Medicine* 15:2, 224–225.

25. Harrison (1998) 55.

26. Katharine Hodgkin (1990) 'Thomas Whythorne and the Problems of Mastery', *History Workshop Journal* 29, 31; Harrison (1998) 62. Toisaalta myös tunteiden hallitulla näyttämällä saattoi olla poliittisia tehtäviä varsinkin vallan ylimmällä tasolla. Gerd Althoff on kirjoittaessaan keskiajan kuninkaiden vihan ilmaisuista todennut, että monet sellaiset maneerit, jotka meistä saattavat näyttää ylitunteikkailta, palvelivat keskiajalla demonstratiivista funktiota: niiden tarkoitus oli tehdä tiettäväksi ja uskottavaksi poliittisia ratkaisuja, esimerkiksi sotaan käymistä. Samantyyppinen demonstrointifunktio oli mahdollinen myös uuden ajan alussa, vaikka maneerit sinänsä olivatkin muuttuneet hillitympään suuntaan. Tässä vaiheessa oli käynyt tärkeäksi näyttää, kuinka kuningas provokaatioista huolimatta pystyi järkevään harkintaan ja hillitsi tunteitaan. Gerd Althoff (1998) 'Ira Regis: Prolegomena to a History of Royal Anger', teoksessa Barbara H. Rosenwein (toim.) *Anger's Past. The Social Uses of an Emotion in the Middle Ages*, Ithaca & London: Cornell University Press, 74; ks. myös Paul Hyams (1998), 'What Did Henry III of England Think in Bed and in French about Kingship and Anger?', teoksessa Barbara H. Rosenwein (toim.) *Anger's Past. The Social Uses of an Emotion in the Middle Ages*, Ithaca & London: Cornell University Press, 106–108.

27. Vives (1538/1990) 69–70.

Vihaisuus, kuten muutkin negatiiviset tunteet, asettui sosiaaliselle kentälle sekä käytänteinä että ideologioina. Sen avulla tehtiin eroja: suuttumalla tai käyttäytymällä väkivaltaisesti hieman alhaisempi ihminen saattoi häpäistä itsensä, mutta ylemmästä sosiaaliluokasta tulevan taas saatettiin nähdä vain puolustavan kunniaansa. Tunneilmaisua käytettiin hyväksi hierarkioita luottaessa, ja hierarkian pohjalta taas lyötiin kokonaisuun ihmisryhmiin heidän tunnelaatuun koskevia leimoja.

Ruumiin merkkien lukemisen avulla pyrittiin muodostamaan käsitys ihmisen luonteesta. Tunteet ymmärrettiin paitsi sielullisiksi tapahtumiksi ja teoiksi myös pysyviksi luonteenpiirteiksi.²⁸ Tähän perustui uuden ajan taitteessa suosituksi opiksi noussut fyسیونia, jossa ruumiin merkkien ja mielenlaadun lukeminen muokattiin järjestelmälliseksi kieleksi.²⁹ Samoin kuin ohimenevät passiot paljastuivat ruumiin reaktioiden kautta, myös koko luonne avautui samoja piirteitä tulkitsemalla. Ihmisen yleistä taipuvaisuutta vaikkapa iloisuuteen, vihaisuuteen tai kateellisuuteen ei käynyt peittäminen, sillä sen ilmeneminen ruumiissa ja sitoutuminen temperamenttiin ymmärrettiin koko ihmisen ulkoista ilmettä muokkaavaksi. Ruumis kantoi väistämättä mukanaan yksilölle tyypillisiä passioita ja mielenlaatua.³⁰

Tällainen käsitys ruumiin ja mielen yhteydestä ei ollut vain joko oppineiden omaisuutta tai populaarikulttuurin triviana, vaan ulottui läpi uuden ajan alun kulttuurin. Raamattua tutkineet saattoivat vedota siihen, että pyhä kirjakin totesi ulkonäön osaavan puhua: niin viisaus kuin pahuuskin näkyivät kasvoista ja katse viestitti niin ylpeyttä, kevytmielisyyttä kuin vihaisuuttakin. Tähän tapaan argumentoi esimerkiksi Robert Cleaver opettaessaan oikeaan talonpitoon ja avioelämään.³¹ John Marstonin näytelmässä *Parasitaster* sama ajatus paljastuu, kun Hercules-hahmo opastaa kevyeen sävyyn, miten jokaisen miehen tulisi valita itselleen kumppani oman temperamenttinsa mukaisesti: saturniiniselle tai melankoliselle sopi mustatukkainen ja kalpeakasvoinen kelmeä nainen, joviaaliselle ja iloiselle iloluontoinen, kevytaskelainen ja laulavainen nainen,

joka halaukseenkin ryhtyi corantoa tanssien, ja koleerisen, vihaisen miehen taas sopi valita parikseen punatukkainen, hillerinsilmäinen, kapeaposkinen ja terävänenäinen nainen.³² Tunteiden dispositio oli etsittävässä ulkomuodosta, eikä sitä käynyt muuttaminen.

Vaikka lääketieteellisillä ja fysiologisilla syillä saatettiin selittää vihaisuutta, uuden ajan alun kirjoittajat muistuttivat myös, ettei omia heikkouksiaan saanut tällaisilla ajatuksilla puolustella. Ihmisen tehtävä oli pyrkiä aina parempaan, varsinkin suhteessa omiin luonteenpiirteisiinsä. John Downname ohjasi lukijoitaan, ettei äkkipikaista luonnetta saanut käyttää vihaisuuden selittäjänä, koska yhtä hyvin voisi todeta vain olevansa inhimillinen ja syntinen. Vaikka tämä toki oli totta, se ei riittänyt oikeuttamaan negatiivisia tunteita.³³ Fysiologiseen tyyppiin vetoamalla ei voinut vapautua psykologisen kehittymisen vaatimuksesta.

Kerkeä kieli ja suuttumuksen voima

Vihaisuuden tyypillisin ilmaisumuoto oli kielellinen: suuttumus purkautui huutamisena ja harkitsemattomina sanoina, kiroiluna, manauksina ja jumalanpilkkana. Se sai ihmisen suutahtamaan turhasta ystävilleen ja jopa kiroamaan heitä.³⁴ Vaikka voidaan-

28. Noreña (1989) 123.

29. Varhaisemmista fyسیونian oppikirjoista ks. esim. Bartolommeo della Rocca Cocles (1550) *Le compendion et brief enseignement de Physiognomie et Chiromancie*, Paris; Johannes Indagine (1558) *Briefve introductions, both naturall, pleasaunt, and also delectable vnto the Art of Chiromancy, or Manuell diuination, and Phisiognomy*, London.

30. Harrison (1998) 57–59.

31. R[obert] C[leaver] (1600) *A Godlie Forme of Household Government*, London, 104–105. Erityisesti silmät, sielun peili, viestittivät helposti kaikista passioista, myös suuttumuksesta. Ks. Tommaso Buoni (1606) *Problemes of Beautie and All Humane Affections*, engl. S. Lennard, London, 7–8.

32. John Marston (1606/1856) 'Parasitaster, or the Fawne', teoksessa J. O. Halliwell (toim.) *The Works of John Marston II*, London: John Russell Smith, 48.

33. Downname (1609) 43–44.

34. Hall (1565) fol. 89r. Vihaisuuden, kiroamisen ja jumalanpilkan yhteys on kiinnostava laajemminkin tarkasteltuna, sillä sen voi katsoa olevan myös osa englantilaisten harjoittamaa toiseuttamisen politiikkaa. Esimerkiksi juutalaisten jumalanpalvelustavat saatettiin ymmärtää "huutamiseksi", hillittömyydeksi ja kristittyihin kohdistuvan vihan ilmentymiksi. Ks. Eva Johan-

kin todeta, että liukas kieli ja sen kurissa pitämisen vaikeus nähtiin uuden ajan alussa erityisesti naisten ongelmana, passioiden yhteydessä kielellisen ylettömyyden uhka koski molempia sukupuolia. Jonkinlaisena erona voi pitää sitä, että mies saattoi negatiivisia tunteita ilmaistessaan helpommin turvautua väkivaltaan kun taas naisen tunneilmaisun normaaliksi välineeksi nähtiin juuri kieli.³⁵

Uuden ajan alun populaareissa käsityksissä kielen performatiivinen suhde todellisuuteen oli suora. Kielellä saatettiin nähdä olevan jopa maagisia ominaisuuksia. Hyvä esimerkki tällaisesta ajattelusta ovat kiroukset, joilla pyrittiin aiheuttamaan pahaa kanssaihmisille. Pikaistuksissa kevyesti tiuskaistu manaus saatettiin tulkita todellista onnettomuutta tuottavaksi ja siksi hyvin vaaralliseksi. Kirouksen langettanut saattoi hyvinkin joutua teostaan jopa oikeuteen. Myös pelkkä kiroilu oli vaarallisempaa kuin nykyisin, sillä ajan uskonnollisessa ilmapiirissä Herran nimen turhaan lausumiseen suhtauduttiin paljon nykyistä vakavammin. Kun vihaisuuden nähtiin aiheuttavan tilanteita, joissa näihin synteihin harkitsemattomasti langettiin, passioista tuli myös poliittisia ja teologisia kysymyksiä.

Vihaisuus ja sen kielelliset ilmaisut olivat poliittisia ja käytännöllisiä kysymyksiä myös siinä mielessä, että ne oli otettava huomioon epäoikeudenmukaisen, harkitsemattoman tai järjettömän käyttäytymisen syinä. Maureen Flynnin tutkimissa uuden ajan espanjalaisissa jumalanpilkkatapauksissa kielen osuus vihaisuuden tulkinnoissa nousee kiinnostavasti esiin. Jumalanpilkkasta syytetyt vetosivat helposti ankaraan suuttumukseen, joka äkisti esti heidän järkeään toimimasta ja aiheutti siksi harkitsemattoman kielellisen puuskahduksen. Kysymys oli puheen intentiosta: inkvisiittorit kysyivät, oliko mahdollista, että vihaisuus nosti ihmisestä esiin tavallaan esirationaalisen puolen, joka sitoutui myös kielenkäyttöön. Syytetyt taas esittivät varsin kompleksisia tulkintoja kielen luonteesta ja sen suhteesta psykologiaan: he puhuivat ironiasta ja huumorista sekä käänteisistä tai kaksitahoisista merkityksistä. Molempien tulkintatapo-

jen pohjana oli kuitenkin ajatus siitä, että vihaisuus ja voimakkaat tunteet yleensäkin saattoivat ryöstää ihmiseltä hetkeksi järjen. Näin suuttumuksen vallassa tehdyt teot voitiin ymmärtää vailla järkevää intentiota suoritetuiksi.³⁶

Myös Englannissa vihaisten kielellisten ilmausten suhde rationaalisuuteen nousi tavan takaa esiin. Jos kerran ihminen päästi suustaan kirouksen tai syytöksen, hän oli kaiken järjen mukaan jo jollain tavalla asiaa järjellään käsitellyt, sillä kieli ei suinkaan toiminut automaattisesti, ilman puhujan intentiota. Välittäväksi ratkaisuksi tarjottiin mielikuvitusta, joka saattoi purskauttaa esiin kielellisen ilmaisun ennen kuin järki ja moraalit pääsivät tunteeseen käsiksi. Mielikuvitus oli sensitiivisessä sielunosassa sijaitseva kyky, joka otti vastaan havaintoja ja käsitteli niiden tuomaa informaatiota, mutta jonka oikeastaan olisi pitänyt olla järjen alainen. Vihaisuus ja muut passiot saivat alkunsa samaisessa aistisielussa. Affektiiviset ja mielikuvituksen synnyttämät reaktiot tuntuivat ikään kuin kelluvan rationaalisen järjen pinnalla ja muuntuivat puheeksi järkivoittoisia ajatuksia helpommin ja nopeammin.³⁷ On tärkeää huomata, että tunteet ja järki rinnastuivat tässä keskustelussa vaihtoehtoisiksi reagoititavoiksi. Kun tunne valtasi ihmisen, järki lensi tiehensä. Kun taas järki piti valtaa, tunteet pysyivät kurissa.

Suuttumus ja itsehillintä

Vihaisuus ei ollut uuden ajan sosiaalisissa tilanteissa koskaan hyväksi. Giovanni della Casan tunnetussa käytösoppaassaan *Galateossa* yksiselitteisesti ilmaisema neuvo ”jos olet vihainen, älä näytä sitä”, oli ohje, joka löytyi kaikista muistakin oppaista. Tunteet – varsinkin negatiiviset tunteet – nähtiin inhimillisen kurjuuden pääasiallisena syynä.³⁸ Ilman tunteiden synnyttämää surkeaa heikkoutta ei olisi ollut lainkaan vaikeaa hallita edes ruumistaan! Tunteiden tunnistaminen ja hallitseminen oli siis ihmisen velvollisuus itseään kohtaan, mutta se oli myös sosiaalinen, moraalinen ja eettinen velvollisuus.

Kaikki nämä aspektit näkyvät sekä uuden ajan alun opettavassa kirjallisuudessa että

kansanviisaudessa. Ajan kulttuurille rakkaat sananparret valjastettiin tehokkaasti tunnejärjestelmän moraalisen uusintamisen käyttöön. Vetoamalla antiikin ja keskiajan auktoriteetteihin vaatimus tunteiden ja erityisesti vihaisuuden kontrollista sai sekä klassillista että kristillistä painokkuutta. Muun muassa Aristotelestä ja Platonia, Senecaa ja Ciceroa siteeraamalla toistettiin vihan vaarallisuutta ja kehoitettiin ihmisiä kärsivällisyyteen.³⁹ Myös Augustinus ja häntä seuranneet kirkkoisät, monet pyhimykset ja Raamatun henkilöt siinä missä Benediktus sääntökuntineen esitettiin vihaisuutta vihanneina ajattelijoina. Keskiajan auktoriteetteja seurasivat esimerkiksi Petrarca ja Ariosto sekä monet muut vaikutusvaltaiset renessanssikirjailijat.⁴⁰ Siinä missä vielä keskiajalla oli kuitenkin nähty monia tilanteita, joissa vihaisuus oli oikeutettua, uuden ajan alussa vaatimus vihaisuuden hillitsemisestä ulotettiin kaikkialle. Hallitsijat sen enempää kuin perheenisätkään eivät saaneet suuttua, vaan molempien tuli turvautua diplomatiaan ja hyväntahtoiseen alistamiseen.⁴¹

Sananparsille ominainen didaktinen ajattelutapa edellytti, että sanonnat opittaisiin ulkoa ja että niitä käytettäisiin sopivissa tilanteissa niin oman mielen rauhoittamiseen kuin toisten opastamiseenkin. Useampikin kirjoittaja kokosi mietelmiä ja sanontoja kirjoiksi, joista lukija saattoi onkia viisauksia omaan käyttöönsä. Usein nämä kokoelmat oli järjestetty aiheittain, ja lähes poikkeuksetta viha ja vihaisuus saivat niissä omat osionsa. Mistä nämä vihaisuuteen liittyvät sanonnat sitten puhuivat? Niiden päähuomio oli aina vihaisuuden kontrollin vaatimuksessa, eivätkä ne koskaan esittäneet negatiivisia tunteita toivottuina. Pikaisena yhteenvedona sanontojen teemoista voisi esittää seuraavaa: vihaisuus myrkytti sydämen ja tuhosi ihmissuhteet; se saattoi tuntua oikeutetulta, mutta harvoin oli sitä; se otti mielen omakseen ja ruokki itse itseään. Selittelemällä vihaisuuttaan oikeutetuksi sille antoi vain lisää valtaa. Tähän ei ollut syytä ryhtyä, vaan suurimmaksi hyveeksi nostettiin kärsivällisyys.⁴²

Keskiaikaisen kristillisen opetuksen korostamat kärsivällisyyden ja tyyneyden hy-

veet olivat uuden ajan alkuun mennessä siirtyneet myös ylempien luokkien kasvatussisältöihin ja etikettisääntöihin.⁴³ Vihaisuuden vastustaminen liittyi kuitenkin edelleen selvästi kristilliseen moraaliin ja stoalaiseen elämänfilosofiaan. Yhteisössä elämiselle haettiin muotoa negatiivisten tunteiden hallinnasta. Synniksi ymmärretty tunne oli ilmaistuna myös sosiaalisen kanssakäymisen este. Niinpä Dorothy Osborn saattoi kertoa sulhaselleen, että oli eronnut edellisestä iltana veljestään täysin riidoissa, mutta niin taiteen sääntöjen ja etiketin mukaisesti, että tilanne näytti jopa naurettaval-

na Holmberg (2004) 'Indecent roaring: Reading irreverence and confusion in Jewish worship in Early Modern England', teoksessa Eva Johanna Holmberg & Tom Linkinen (toim.) *Practices of Inclusion and Exclusion in Premodern Culture*, Turku: k&h, 184–187.

35. Anu Korhonen (2000) 'Kiivaat perheenpäät, nalkuttavat äkäpussit: väkivalta uuden ajan alun englantilaisessa avioliitossa', *Naistutkimus* 4, 21.

36. Maureen Flynn (1995) 'Blasphemy and the Play of Anger in Sixteenth-Century Spain', *Past and Present* 149, 44–45.

37. Flynn (1995) 46–47.

38. Giovanni della Casa (1576) *Galateo*, London, 24; Babb (1951) 19.

39. Baldwyn (1547) sig. O3v–O5r; Thomas Elyot (1564) *The Banket of Sapience*, London, fol. 51v–52r; Hall (1565) fol. 92r–92v; William Wrednot (1604) *Palladis palatium wisedomes pallace*, London, 12–13.

40. Ks. esim. James Sandford (1576) *Houres of Recreation, or Afterdinner*, London, 149. Keskiajasta ks. esim. Flynn (1998) 865–866; Geneviève Bühner-Thierry (1998) "'Just Anger' or 'Vengeful Anger'? The Punishment of Blinding in the Early Medieval West", teoksessa Barbara H. Rosenwein (toim.) *Anger's Past. The Social Uses of an Emotion in the Middle Ages*, Ithaca & London: Cornell University Press, 75–76; Lester K. Little (1998) 'Anger in Monastic Curses', teoksessa Barbara H. Rosenwein (toim.) *Anger's Past. The Social Uses of an Emotion in the Middle Ages*, Ithaca & London: Cornell University Press, 13–14.

41. Keskiajan oikeutetusta vihaisuudesta ks. Richard E. Barton (1998) "'Zealous Anger' and the Renegotiation of Aristocratic Relationships in Eleventh- and Twelfth-Century France", teoksessa Barbara H. Rosenwein (toim.) *Anger's Past. The Social Uses of an Emotion in the Middle Ages*, Ithaca & London: Cornell University Press.

42. Christine de Pisan (1478/1970) *The Morale Proverbs of Christyne*, Amsterdam & New York: Da Capo Press & Theatrum Orbis Terrarum; Robert Cawdray (1600) *A Treasure or Store-house of Similes*, London, 24–27; Ling (1597) fol. 107r–108v; Wrednot (1604) 12–13; Maurice Palmer Tilley (1966) *A Dictionary of the Proverbs in England in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 14.

43. Little (1998) 33.

ta. Päivänpituisen kohteliaan mykkäkoulun jälkeen kärsivät sisarukset selvittelivät asiaa ja päätyivät rauhaan koko maailman kanssa.⁴⁴ Jos itse tunnetta ei voinut estää, sen paheksuttavat ilmaisut tuli ainakin tukahduttaa ja sopuun pyrkiä mahdollisimman nopeasti.

On kiinnostavaa huomata, että vihaisuuden hillitsemiseen liittyi ajatus sellaisten tilanteiden tunnistamisesta, joissa suuttuminen olisi odotettavaa. Passioita ehkäistiin myös ennalta. Tunteiden hillitseminen oli merkki moraalista ja vastuuntunnosta, mutta sen ei tarvinnut merkitä, että vihaisuus olisi ollut tuntematon tunne. Päin vastoin suuttumuksen käsitteleminen oli lähes jokapäiväistä, ja hyveellisyyteen pyrkivien ihmisten päiväkirjoissa näkyy häpeä, jota epätoivottu vihaisuus yhä uudestaan tuotti. Esimerkiksi pastori Henry Newcome katui turhanpäiväistä kiistaa vaimonsa kanssa ja vatvoi häpeissään jopa unta, jossa hän oli suuttunut pikkupojalle niin että oli lyönyt tätä.⁴⁵ Periaatteessa ainoa tilanne, jossa suuttumus saattoi olla oikeutettua, oli vastauksena selvään tahalliseen loukkaukseen. Tämäkään ei kuitenkaan oikeuttanut vihaisuuden ilmaisemista. Hyvää viha teki vain silloin, kun se kohdistui toisten paheisiin ja ihmisen alhaiseen luontoon ja auttoi näin pysymään hyveen kaidalla tiellä.⁴⁶

”Ken vihansa voittaa, hän voittaa vahvan vihollisen”, totesi Nicholas Ling mietelmäkirjassaan.⁴⁷ Mitä vihainen ihminen sitten saattoi tälle viholliselleen tehdä? Uuden ajan alun ihminen varustettiin selkein ohjein, joita noudattamalla suuttumuksesta päästiin eroon, tai ainakin se saatiin vaivalla joksi-kin aikaa tainnutetuksi. Näiden ohjeiden ytimessä olivat kärsivällisyys ja aika: suuttumus hälvenisi kun vain jaksaisi hetken mieltä ennen leimahdustaan. Kymmeneen laskemisesta lähteet eivät puhu, mutta kannatti vaikka lukea rukous, luetella aakokset tai soittaa hetki jotakin soitinta ennen vastaamistaan. Kristuksen kärsimyksen pohdiminen oli tunnettu rauhoittumiskeino. Tunneterapiaksi kävivät myös nauraminen ja hauskat jutut, kylvyt, uni, raikas ilma, hyvät tuoksut ja ennen kaikkea musiikki.⁴⁸ Muusikko Thomas Whythorne purki kiuk-

kuaan kynään, musteeseen ja paperiin eli säveltämiseen ja kirjallisiin harrastuksiin, ja vertasi itseään pahantuuliseen tyttölapseen, joka suuttuessaan käveli suoraa päätä kellariin ja puri ovenpieltä kunnes sai nieltyä raivonsa.⁴⁹ Kaikkea liiallisuutta kannatti välttää, varsinkin ruoan ja juoman suhteen, sillä ahneus, täysi maha ja humalatila aiheuttivat turhaa riitaa ja yllyttivät passioita.⁵⁰ Aivan konkreettisen ja kokemuksen saneleman yhteyden lisäksi uuden ajan alun ihmiset näkivät näissä toisenkin yhteenkuuluvuuden. Viha ja vihaisuus laskettiin yhdeksi seitsemästä kuolemansynnistä.⁵¹ Eri synnin laadut kävivät usein yhtä jalkaa – näin myös ahneuden ja vihan synnit. Yhdelle synnille altistuminen johti helposti toiseen.

Uuden ajan alun käsitysten mukaan nälkä ja jano olivat passioita kuten tunteetkin, vaikka syntyivätkin erilaisista sieluntarpeista. Tunteet syntyivät aistimuksista, ruumiin

44. Dorothy Osborn William Templelle 4.2.1653/4: Dorothy Osborn (1928) *The Letters of Dorothy Osborn to William Temple*, toim. G. C. Moore Smith, Oxford: Clarendon Press, 139.

45. Henry Newcome (1899) *The Diary of the Rev. Henry Newcome, from September 30, 1661, to September 29, 1663*, toim. Thomas Heywood, Manchester: The Chetham Society, 60, 195.

46. Hall (1605) sig. G5r; Downname (1609) 19–21.

47. Ling (1597) fol. 107v.

48. Ks. esim. Vives (1538/1990) 73; Elyot (1564) fol. 51v–52r; Elyot (1580) fol. 65r–65v; Hall (1605) sig. G6v–G7v. Musiikin epätoivottuja passioita, erityisesti vihaisuutta, parantavasta ja toivottuja mielenliikkeitä luovasta voimasta puhui myös John Case (1586) *The Praise of Musicke*, Oxford, 56–57, 60. Henkimmäistä harjoituksista vihaisuuden lieventämiseksi ks. Downname (1609) 60–79. Ks. myös Flynn (1998) 874, 879–881.

49. Whythorne (1962) 27.

50. Baldwyn (1547) sig. O5r; Ling (1597) fol. 249v; Anthony Marten (1589) *A Second Sound, or Warning of the Trumpet unto Judgement*, London, fol. 11r–11v;. Ylensyönnin ja juopottelun yhteys vihaisuuteen oli selitettävissä myös humoraalipatologian termein, ks. *The Genealogie of Vertue* [1603, London], sig. C6r. Tunneterapian menetelmät olivat kiinteässä yhteydessä uuden ajan alun terveydenhoitoon, jonka perusteisiin kuuluivat samoin unen, ulkoilman, kylpyjen, ruumiinharjoituksen ja ravinnon huomioiminen. Ks. Heikki Mikkeli (1999) *Hygiene in the Early Modern Medical Tradition*, Helsinki: The Finnish Academy of Science and Letters, 54–58.

51. Esimerkiksi Edward Bonner, Lontoon katolinen piispa kuningatar Maryn aikana, käänsi *Iran* synnin sekä vihaksi että vihaisuudeksi. Ks. Bonner (1555) sig. Bbb3r.

tuottamista ympäristöä ja ihmisruumista koskevista havainnoista. Kun otamme tämän huomioon, näemme että oikeastaan kaikki kuolemansynnit asettuvat passioiden kontrollin alueelle.⁵² Tämä ei ole sattumaa. Ne olivat yksityisiä mutta varsin automaattisia reaktioita ulkoisiin ärsykkeisiin. Ne toimivat sielun alemmalla tasolla, järjen alapuolella, ja hallitsivat ihmistä, jonka järki oli liian heikko ruumiin ja mielen houkuttuksia vastustamaan. Kaikki passiot eivät kuitenkaan olleet pahasta, vaan toimiessaan hyvän ja pahan, toivottavan ja vältettävän signaaleina ne myös suojelivat ja opastivat ihmistä.

Ihminen ei voinut luopua passioistaan; hänen oli vain elettävä niiden kanssa ja taisteltava niitä vastaan. Sota tunteiden hallitsemiseksi ei ollut mitenkään helppoa; Lingin sananparren ajatusta toisti esimerkiksi George Fenton toteamalla, että vihaisuutensa hillitseminen tai korjaaminen ei ollut vain hyve, vaan suorastaan ylikuonnollisen armon osoitus, sillä maailmassa ei ollut sen suurempaa voittoa kuin oman sydämensä voittaminen.⁵³ Juuri passiot ymmärrettiin siksi sisäiseksi mekanismiksi, joka houkutteli ihmistä sensuaalisuuteen sekä moraalista, oikeamielisyydestä ja kristillisestä järjenkäytöstä luopumiseen.

Kun vihaisuus siis koettiin synniksi, se tietenkin asettui niiden tekojen ja ajatusten kentälle, jotka tuli varsinkin katolisessa kulttuurissa ripin yhteydessä tunnustaa. Kielletty tunne ja yksilön moraalit sitoutuivat erottamattomasti toisiinsa. Tunne tuli herättää itsetutkiskelua, ja se piti pukea sanalliseen asuun kertomukseksi yksilön kehityksestä. Maureen Flynn on todennut oivalta-vasti, että ripittäytymisen kautta luotiin merkityksiä, jotka koskivat yksilön emotionaalista identiteettiä. Flynn liittyy ajatuksensa Michel Foucault'n ajatuksiin tunnustamisesta, joka rakensi uutta vaihetta länsimaisen seksuaalisuuden historiassa. Tunnekontrollin muokkaaminen toimi samalla tavoin introspektion ja kulttuuristen normien yhteenkietomisen avulla.⁵⁴ 1500- ja 1600-luvun reformoidussa Englannissa rippiin liittyvä introspektio koettiin edelleen tarpeelliseksi. Juuri tähän ajatukseen liittyi vaati-

mus itsekontrollista ja tunteiden käsittelystä järjen avulla. Minuuden luominen tunteiden tunnustamisen ja tunnustamisen kautta jatkui.

Vihaisuuden tukahduttaminen järjen avulla ei kuitenkaan ollut ainoa keino irrottautua pahasta tunnetilasta. Toisen tunnetilan tuottaminen saattoi myös olla sopiva terapiamuoto. Jos palaamme vielä siihen, millaisia ohjeita vihaisuudesta selviämiseksi annettiin, huomaamme, että tavan takaa uskottiin toivotumman tunnetilan pystyvän tukahduttamaan vihaisuuden.⁵⁵ Juan Luis Vives korosti, että sielun alemmat osat tuottivat suuren osan ihmisen toiminnasta ja näki, että tässä ei ollut kysymys vain rationaalista moraalista ja etiikasta vaan ihmisen psykologiasta. Ihmistä ei liikuttanutkaan ennen kaikkea hänen järjensä vaan hänen passionsa, joissa ilmentyivät halu ja rakkaus, vastenmielisyys ja pahan välttäminen. Samalla ikävien tunteiden synnillisyyttä asettui uuteen valoon: ihminen oli toki rationaalinen reflektoidessaan tunteitaan ja tämä moraalinen reflektio oli välttämätöntä, mutta tunteet itsessään syntyivät rationaalisia ajatuksia välittömämmin aistihavainnoista. Näin ne olivat suoraa vastauksia maailman havainnoimiseen.⁵⁶ Ikäviä tunteita herättänyt maailma oli suoraan vastuussa vihaisuudesta, ja hankkiutumisen pois ikävän reaktion aiheuttajasta jonkin miellyttävämmän

52. Ks. Jukka Kemppinen (1993) 'Tunteiden historia. Metodista ja materiaalista', teoksessa Totti Tuhkanen, Elisa Pispala & Keijo Virtanen (toim.) *Keskusteluja professorin kanssa*, Turku: Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja n:o 28, 69.

53. Fenton (1575) fol. 147v.

54. Flynn (1998) 868.

55. Vives (1538/1990) 8. Vives opettaa, että tunteet reagoivat aina myös toisiinsa: jotkut viihtyvät yhdessä, jotkut taas tukahduttavat toisiaan. Vivesin mielestä stoalainen käsitys järjestä tunteiden synnyttäjänä onkin väärä, sillä hänen mielestään tunteet ovat luonnollisia ja syntyvät ennen kaikkea ruumiinliikkeinä yksilöllisten mielenlaatuojen vaikutuksesta. Näin tunnekontrollikin on järjestettävissä ainakin osittain tunnejärjestelmän sisällä ilman tarvetta järjen tiukkaankontrolliin. Jukka Sarjala huomauttaa tällaisen käsityksen lähenevän dieteettis-peripateettista affektimallia, kun taas tunteiden kontrolli järjen avulla sitoutuu stoalaiseen malliin. Jukka Sarjala (1995) 'Renvall ja 1500-luvun ihmisen affektijärjestelmä', *Historiallinen aikakauskirja* 3, 232–233.

56. Vives (1538/1990) 3; Flynn (1998) 879–881.

pariin oli ihmiselle myös moraalisesti oikea ratkaisu. Maureen Flynnin mukaan uuden ajan alun ajattelijat – sekä antiikin rationalismin että keskiajan kristillisyyden perillisinä – päätyivät luomaan kuvan aistillisesta ja jopa eroottisesta mielestä, jonka kesyttämiseen tarvittiin sekä järkeä että ennen kaikkea ruumiin vaatimusten huomioon ottamista.⁵⁷

Vihaisuuden sukupuoli

Uuden ajan alun tunnepuheessa nainen ja mies asettuivat edustamaan tunteellisuusakselin vastakkaisia päitä. Joseph Hallin vertauksen mukaan järkeä ja ymmärrystä voitiin verrata Aatamiin, aisteja ja tunteita taas Eevaan, sillä aivan kuten Eeva houkutteli Aatamia syömään kiellettyä hedelmää, niin tunteet ja aistit houkuttelivat järkeä alistumaan valtaansa.⁵⁸ Tämä kärjekäs vertaus johdattaa hyvin sukupuolten erilaisiin hahmotuksiin uuden ajan alun kulttuurissa.

Oli itsestään selvää, että nainen teoretoitiin miestä tunteikkaammaksi ja hänen mielialansa nopeasti vaihteleviksi. Käsitteelle löydettiin vahvistusta niin Raamatusta kuin historiastakin, niin lääketieteestä kuin arkikokemuksesta.⁵⁹ Miehen tunne-elämä kuvattiin jo fysiologisistakin syistä tasaisemmaksi, ja hänelle asetettiin tiukat vaatimukset siitä, miten tunteet ja järki tuli saattaa toistensa kanssa tasapainoon. Koska vihaisuus ja viha ymmärrettiin erilaisiksi tunteiksi, saatettiin myös Helkiah Crooken tapaan luokitella nainen heikon järkensä vuoksi helposti ja nopeasti suuttuvaksi, kun taas miehelle oli ominaisempaa rohkeuteen ja oikeudenmukaisuuteen kuuluva jalo ja pysyvä viha.⁶⁰ Nämä sukupuolitetut konstruktiot tunteiden, fysiologian ja sosiaalisten rakenteiden vuorovaikutuksesta olivat erityisen tärkeä osa uuden ajan alun yhteiskuntaihannetta, vaikkei niitä ole aiemmin tutkimuksessa sellaisiksi juuri nähtykään.

Tunneteorian sukupuolieroa rakentavat piirteet kiinnittyivät mieheyden konstruointiin kontrollin vaatimuksen kautta ja naiseuden kuvaamiseen kontrolliin kykenemättömänä, pehmeänä ja epävakana. Samalla tunteet nähtiin miehelle erityisen vaarallisina, kun taas naiselle ne näyttäytyivät ”so-

pivampina” (vaikkeivät hyväksytyinä). Tunteiden sukupuolittamisen perusajatuksiin kuului myös se, että heikommassa ihmisessä, kuten naisissa ja lapsissa, tunneilmaisu näkyi selvemmin ulospäin kuin vahvemmissa ja vakaammassa miehissä.⁶¹ Uuden ajan alun mieheyden konstruktioissa käy siis ilmi yksi länsimaisen miehen pitkän keston historian leimallisimmista piirteistä: tunneilmaisuuden määrittelemine epämiehekkääksi ja jopa naiselliseksi.

Esimerkiksi Juan Luis Vives selitti kuulussa englanniksikin käännettyssä naisen elämän oppikirjassaan *Instruction of a Christian Woman*, että nainen oli luonnoltaan heikko ja miehen avun tarpeessa ja että hän siksi tarvitsi runsaasti itsehillintää välttääkseen vihaisuuden, riidanhalun ja julmuuden

57. Flynn (1998) 883.

58. Hall (1603) sig. 11v.

59. Crooke (1615) 272, 276. Crooken argumentoinnin ongelmista ja siihen sisältyvän sukupuoliteorian perimmäisestä misogyniasta ks. kuitenkin Gail Kern Paster (1998) 'The Unbearable Coldness of Female Being: Women's Imperfection and the Humoral Economy', *English Literary Renaissance* 28:3, 429–430. Naisen alttiudesta kaikille tunteille ks. esim. George Puttenham (1589) *The Arte of English Poesie*, London, 243, häilyvyydestä ja epäluotettavuudesta esim. *Preceptes of Cato with annotations of D. Erasmus of Roterodam* (1553), London, sig. H7r; George Whetstone (1582) *An Heptameron of Civill Discourses*, London, sig. L4r–L4v sekä naisen vihaisuudesta kotitalouden kannalta Downname (1609) 28.

60. Crooke (1615) 272–276; Gwynne Kennedy (2000) *Just Anger. Representing Women's Anger in Early Modern England*, Carbondale: Southern Illinois University Press, 7–8; Korhonen (2000) 28.

61. Hodgkin (1990) 21; Harrison (1998) 62–63; Anthony Fletcher (1995) *Gender, Sex, and Subordination in England 1500–1800*, New Haven: Yale University Press, 95; Elizabeth Foyster (1996) 'Male Honour, Social Control and Wife Beating in Late Stuart England', *Transactions of the Royal Historical Society Sixth Series* VI, 215; Elizabeth Foyster (1999) *Manhood in Early Modern England. Honour, Sex and Marriage*, London: Longman, 139. Barbara Rosenweinin mukaan keskiajan kuvastossa viha ja vihaisuus esitettiin *ira*-sanana suvun mukaisesti yleensä aina naisena. Sama traditio jatkui uuden ajan alussa. Gwynne Kennedy on huomauttanut, että kun vihasta ja vihaisuudesta varoitettiin esimerkiksi Thomas Lodgen Seneca-käännöksen tapaan feminiinisen pronominin avulla – *ira* oli edelleen 'she' – ne identifioituivat entistä voimakkaammin naisen ominaisuudeksi ja nainen taas vuorostaan uhaksi miehelle järjelle. Barbara H. Rosenwein (1998) 'Introduction', teoksessa Barbara H. Rosenwein (toim.) *Anger's Past. The Social Uses of an Emotion in the Middle Ages*, Ithaca & London: Cornell University Press, 4; Kennedy (2000) 9.

kiroukset. Erityisesti yläluokan naisen oli oltava kiltti ja hellä miellyttäväksi miestä ja sopeutuakseen yhteisönsä odotuksiin.⁶² Vastaavassa oppaassaan miehille, *The Office and Duetie of an Husband*, Vives esittää vielä kiinnostavan lisäkommentin: koska nainen tietää oman ”debiliteettinsä”, hän uskoo olevansa jatkuvasti halveksittu, ja juuri tästä syystä hänestä tulee niin altis vihaisuuden tuntemuksille ja turhalle kostonhimoille.⁶³

Heikko nainen ja rohkea mies ajautuivat näin noidankehille, jossa molempien tunteet kuvattiin sosiaalisia odotuksia luoviksi ja kontrollia vaativiksi. Hierarkiaa perusteltiin esittämällä nainen intellektuaalisesti kaikin tavoin miestä heikompana; nainen perusteltiin heikommaksi vetoamalla hierarkiaan ja sen luonnollisuuteen. Toisaalta naista vaadittiin hillitsemään tunteitaan; toisaalta hänen todettiin olevan siihen kykenemätön ilman miehen jatkuvaa kontrollia. Kuten Gwynne Kennedy on todennut, naisten näkeminen tunteikkaina ja samalla vihaisuuteen taipuvaisina on itse asiassa suoranaisten käsitteellinen sotku: perusteet ja argumentointitavat vaihtelevat suuresti, vaikka tavoitteena onkin aina vähentää naisen vihaisuuden uhkaavuutta liittämällä se hänen heikkouteensa. Kennedyn osuvan kiteytyksen mukaan keinoja naisten suuttumuksen marginalisointiin oli neljä. Ensimmäisin teoreettisemmissä teksteissä naisten ala-arvoinen vihaisuus vaiettiin kuoliaaksi; toisena vaihtoehtona se saatettiin selittää perusteettomaksi ja järjettömäksi; kolmanneksi se voitiin esitellä vaarallisena, kostonhimoisena ja siksi epäoikeutettuna; ja neljänneksi naisten vihaisuuden nähtiin olevan triviaalia ja harmitonta ja siksi vailla sen suurempaa merkitystä. Nämä tulkinta- ja selitystavat ovat tietenkin keskenään ristiriitaisia, mutta siitä huolimatta niihin saatettiin viitata jopa samassa tekstissä.⁶⁴

Kun mies taas määriteltiin vahvemiksi kuin nainen, hänet asetettiin jatkuvaan kilpaan oman sisältä päin uhkaavan tunteikkautensa kanssa. Näin kontrollin vaatimus oli miehen kohdalla ehdottomampaa: jokainen suuttumuksen puuska oli osoitus henkilökohtaisesta – ei miesluonnosta johtavas-

ta – hillittömyydestä. Toisaalta myöskään miehen vihaisuuden käsittelyssä ei oltu johdonmukaisia, sillä väkivalta hahmotettiin jo uuden ajan alussa erityisesti maskuliiniseksi reaktiotavaksi ja kiivaus saattoi olla myös nopean älyn ja peräänantamattoman oikeudenmukaisuuden merkki. Sukupuolten jakaminen psykologisesti eri kasteihin vaikutti myös arkielämään, ihmisten kokemukseen itsestään ja toisistaan. Naisen odotettiin keuvan vihaisuutensa luonnollisena, vähäisestä järjestä johtuvana puutteena. Näin ainakin miehet naisen käyttäytymisen selittivät. Naiset itse näyttävät vähät välittäneen heikkoudestaan vaan suuttuvat usein juuri tilanteissa, joissa heidän käsityksilleen ei anneta niille heidän mielestään kuuluvaa arvoa.

Vihaisuudesta teoreettisesti kertovissa teksteissä varsinkaan naisten arkipäivä ei kuitenkaan tule esiin. Esimerkiksi Downamen laajassa *Treatise of Anger* -teoksessa sukupuolta pidetään varsin piilossa, vaikka esimerkit koskevatkin pääosin miehiä. Kun vihaisuutta siis käsiteltiin vakavasti, naiset olivat näkymättömiä.⁶⁵ Kun laskeuduttiin arkipäivän suuttumuksen tasolle, kuten esimerkiksi arkkiveisuissa ja muissa populaarilähteissä tehtiin, vihaiset naiset nousevat etualalle.

Suuttumus ja perheen tunteellinen hierarkia

Vihaisuuden ymmärtämiseen liittyy uuden ajan alun arkipäivässä aina ajatus hierar-

62. Juan Luis Vives (1541) *The Instruction of a Christian woman* (engl. Richard Hyrde), London, fol. 33v.

63. Juan Luis Vives (1550) *The office and duetie of an husband* (engl. Thomas Paynell), London, sig. E2r.

64. Kennedy (2000) 8, 15–20. Nainen ei kuitenkaan ollut ainoa olio, jonka vihaisuudesta esitettiin ristiriitaisia mielipiteitä. Muutkin järjestään vähäisemmiksi ymmärretyt ihmiset saivat saman kohtalon. Hyvä esimerkki ovat talonpojat ja maalaiset, joiden yletön vihaisuus kuvattiin naisten tapaan joko koomisena ja turhanpäiväisenä tai vaarallisena ja kapinallisena. Uuden ajan alun kirjallisuudessa vähäisellä järjellä varustettujen ihmisten ei katsottu olevan kykeneviä yleisiin tunteisiin, vaikka samat tunteet ”järkeillä” miehillä olisivat sellaisia olleetkin. Paul Freedman (1998) 'Peasant Anger in the Late Middle Ages', teoksessa Barbara H. Rosenwein (toim.) *Anger's Past. The Social Uses of an Emotion in the Middle Ages*, Ithaca & London: Cornell University Press, 171–173.

65. Ks. Kennedy (2000) 11.

kiasta. Suurin velvollisuus hierarkian toivuudesta oli sillä, jonka paikka oli pyramidin huipulla. Perheessä tämä oli mies ja isä.⁶⁶ 1500- ja 1600-luvun kirjoituksissa varoitetaan tämän tästä, että perheenisä ei saanut ryhtyä kurittamaan sen enempää vaimoan, lapsiaan kuin palkollisiaankaan vihan vallassa. Vihaisuus esti häntä arvioimasta tilannetta oikein, se johti epäoikeudenmukaisuuteen ja äkkinäisiin ratkaisuihin ja sai vain aikaan lisää vihaisuutta kutsumalla sitä esiin myös kuritettavissa.⁶⁷

Vihaisuuden ja kurittamisen yhteen liittymistä pohdittiin eri tahoilla. Monet kasvatusoppineet näkivät ”isänvaltaa” väärinkäyttävät vihaiset opettajat yhtenä keskeisenä oppimisen esteenä; aiheetta kurittaminen tai pelottelu sai vain lasten älyn tylsistymään. Perheen pään velvollisuuksiin kuului valita lapsilleen opettaja, joka ei kiperässäkään tilanteessa suuttuisi heille vaan korkeintaan kurittaisi hillitysti.⁶⁸ Hierarkian tuli peittyä patriarkaaliseen ihanteeseen kuuluvaan hyväntahtoisuuteen ja oikeamielisyyteen; ylettömät tunnereaktiot eivät kuuluneet miehisen miehen ihanteeseen eivätkä edistäneet sivistystä tai sosiaalista sujuvuutta.

66. Uuden ajan alun Euroopassa vihaisuuden sosiaalinen kontrolli näyttäytyy kiinnostavalla tavalla erilaisena kuin Carol ja Peter Stearnsin tutkimassa modernissa Amerikassa, jossa uudet normit asetettiin ensimmäisenä koskemaan perhe-elämää ja erityisesti miehen ja vaimon välistä suhdetta. Uuden ajan alun ajattelun osalta vaikuttaisi pikemmin siltä, että perhe näyttäytyy tässäkin suhteessa yhteiskunnan paradigmaattisena mallina, ei suinkaan vain yksityisinä ihmissuhteina. Siksi suurin huomio vihaisuuden kontrollissa kohdistettiin sosiaalisen hierarkian rikkojiin sekä yhteisön hyvää järjestystä muuten uhkaaviin ihmisiin. Käytännössä epäily tietenkin sijoittui perheen sisälle – kiivaisiin vaimoihin ja epäluotettaviin palvelijoihin – mutta sillä nähtiin kovin helposti olevan myös yhteiskunnalliset implikaationsa. Myös Stearnsit ehdottavat, että vihan ja muiden tunteiden avulla voitaisiin päästä lähelle yksilön ja hänen yhteisönsä välisiä historiallisesti muuttuvia siteitä ja muotoja. Ks. Stearns & Stearns (1986) 11–12.

67. Antonio de Guevara (1557) *The Diall of Princes* (engl. Thomas North), London, fol. 106r; Stefano Guazzo (1586) *The civile Conversation* (engl. Bartholomew Young), London, fol. 154r–154v; Elyot (1564) fol. 51v; Ling (1597) fol. 108v; Cleaver (1600) 164. Sekä Susan Amussen että Frances Dolan ovat tuoneet esiin, että perheen sisäinen vihaisena kurittaminen kääntyi myös

Juuri hierarkian sekä patriarkaalisen järjestyksen ja hyväntahtoisuuden ihanteen rikkomuksista syntyi miehen vihaisuuden ideologinen ongelma. Mies, jonka korkein tehtävä oli huolehtia mahdollisimman järkevästi koko taloudestaan ja perheestään, ei voinut hoitaa tätä tehtäväänsä kunniallisesti, mikäli hän antoi tunteilleen vallan. Oikean miehen tuli suorastaan vihata vihaisuutta, kuten Giovanni della Casa kärjekkäästi totesi:

Jotkut ovat niin raivokkaita, ärtyisiä ja äkkipikaisia, ettei mikään, mitä teet, voi heitä miellyttää: ja mitä vain sanotaankin, he vastaavat kiukuissaan, eivätkä koskaan lakkaa tappelemasta palvelusväkensä kanssa ja sättimästä heitä, ja koko ajan häiritsevät seuruutta levottomuudellaan – – Nämä ovat sopimattomia ja erittäin kurjia tapoja: sellaisia joita jokainen kunnan mies vihaa kuin kuolemaa.⁶⁹

Tunnekontrollin vaatimus korostui äärimilleen, kun se sijoitettiin perheen tai talouden sisäisiin sosiaalisiin suhteisiin. Perheen mikrokosmoksessa vihaisuuden hillitseminen satoi talouden jäseniä toisiinsa ja esti konflikteja syntymästä.

yhteisön asiaksi ja naapurusto pyrki hillitsemään väkivaltaa juuri tunneohjaukseen nojautuen. Kurittamisen kontrolli oli uuden ajan alussa tiukkaa paitsi ideologisella myös käytännön tasolla. Hyväksytyin väkivallan taso ja määrä olivat kuitenkin varsin suuria. Susan Dwyer Amussen (1994) ”Being Stirred to Much Unquietness”: Violence and Domestic Violence in Early Modern England’, *Journal of Women’s History* 6:2, 82; Frances Dolan (1999) ’Household Chastisements: Gender, Authority, and ”Domestic Violence”’, teoksessa Patricia Fumerton & Simon Hunt (toim.) *Renaissance Culture and the Everyday*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 213.

68. Elyot (1531) fol. 28r; Erasmus Rotterdamilainen (1550) *De Pueris ad Virtutem – – Instituendis. That children oughte to be taught and brought up gently in vertue and learnynge*, London, sig. L6v–L7v. Erasmusen mielestä huonoin mahdollinen valinta opettajaksi olisi pahantuulinen viinaan menevä nainen: ensiksikin olisi luonnonvastaista asettaa nainen miehen – pikkupojankin – opettajaksi, ja lisäksi juuri tällaiset ihmiset olivat kaikkein julmimpia ja ajattelemattomimpia oppilasraukkojaan kohtaan. Kun he suuttuivat, kuten Erasmusen mukaan yleensä aina kävi, heidän kostonhaluaan oli mahdotonta hillitä.

69. della Casa (1576) 21–22.

Kontrolli oli kuitenkin vasta yhteisön jäseneksi kasvamisen merkki. Lapsilla ei ollut kykyä ymmärtää sosiaalisia suhteita tai hallita niiden muotoja. Heidän ajateltiin suuttuvan helposti niin kauan kuin heidän järkensä ei vielä ollut kovin kehittynyttä, mutta aikuisuuteen kasvamiseen liittyi myös oppiminen ulos vihaisuudesta. Tähän harjoitteluun kuului vihaisuuden piilottamisen taito: Erasmus toteaa lasten oppivan vähitellen käskettäessä suutelemaan sitä, jolle he olivat syystä tai toisesta vihaisia – lapset siis oppivat oman tunteensa ja sen sallitun ilmaisemisen välisen eron. Hän myös vakuuttaa, ettei tällaisissa käytöstapaopeissa suinkaan ole kyse tyhjästä muodosta, vaan juuri itsensä hillitsemisen jalosta taidosta.⁷⁰ Erasmus pohjalta voikin päätellä myös, että juuri rauhan ja rakkauden eleisiin pakottamalla saattoi kasvattaa lasten kykyä itsekontrolliin. Samalla opittiin myös ylempien perheenjäsenten kunnioittamista.

Vanhempien suuttuminen lapsilleen kuului usein omaelämäkertojen aineistoon. Aikuisetkin lapset huolehtivat vanhempiensa mielipiteistä – erityisen usein kyseessä näyttää olleen riita aviopuolison valinnasta, kuten äidin mielestä väärin kihlautuneen Lady Anne Halkettin tapauksessa. Lady Annen äiti ei suostunut puhumaan hänelle muuten kuin moittiakseen kokonaista 14 kuukauteen, ja kerran äiti oli jopa katkerasti todennut vihaavansa Annen näkemistään. Epätoivoinen Anne otti äitinsä suuttumuksen kovin vakavasti ja mietti, miten parhaiten vapauttaa hänet taakasta, jonka tytär aiheutti. Hän jopa tiedusteli sukulaiseltaan mahdollisuuksista vetäytyä Hollantiin protestanttiseen naisluostariin. Suunnitelma ei toteutunut vaan Anne nai lopulta rakastetunsa – ja veti näin päälleen koko sukunsa vihat.⁷¹

Naisia tietenkin varoitettiin vihaisuuden vaaroista, varsinkin kun heidän nähtiin olevan hyvin alttiita tunteidensa valloitettaviksi. Erityisen paheksuttavaa oli parisuhde, jossa nainen remusi ja raivosi: jo Raamatunkin perusteella saattoi ymmärtää, että mies ennemmin asuisi erämaassa tai pitäisi taloa vaikka leijonan tai lohikäärmeen kanssa kuin asustaisi vihaisen vaimon seurassa.⁷²

Opaskirjallisuuden kuva vihaisesta naisesta oli kuitenkin varsin erilainen kuin kuva kiivaasta miehen: tunteita ei esitetty heidän henkilökohtaisesta älykkyydestään kertovina mielenliikkeinä tai reaktioina epäoikeudenmukaisuuteen kuten miehillä. Ajatus epäoikeudenmukaisuudesta vihaisuuden syynä ei itse asiassa näyttäisi koskevan naisia lainkaan (paitsi heidän omissa teksteissään). Päinvastoin heidän vihaisuutensa esitettiin luonnollistettuna, naisen olemukseen kuuluvana ja syyttä syttyvänä. Naisen kannalta patriarkaalin hierarkia merkitsi sitä, että suuttuminen vaikkapa omalle aviomiehelle oli paitsi hyökkäys miestä vastaan, myös yritys horjuttaa oikeaa järjestystä. Miesten mukaan nainen kuvitteli liikoja itsestään ja asemastaan, jos koki olevansa oikeutettu nostamaan itsensä miehensä ojentajaksi. Suuttuminen sisälsi ylpeyden tuottaman haasteen, jonka vallassa nainen luuli olevansa miehen vertainen tai jopa tätä ylempänä.⁷³

Paradoksaalista kyllä tämä johti myös Natalie Zemon Davisin ranskalaisista oikeuslähteistä löytämään tilanteeseen: naiset eivät juuri voineet oikeusnarratiiveissa se-

70. Erasmus (1550) sig. K6r.

71. Anne Halkett (1875) *Autobiography of Anne Lady Halkett*, toim. John Gough Nichols, London: Camden Society, 14–15. Lady Grace Mildmay oli puolestaan elämänsä lopulla täydellisen turhautunut ihmisten vihaisuuteen ja pahuuteen: lapset ja vanhemmat, miehet ja vaimot, isännät ja palvelijat tappelivat keskenään niin, ettei Grace-rouvalla ollut luottamusta heistä kenenkään. Grace Mildmayn muistiinpanoista ks. Pollock (1995) 39. Vanhempien ja lasten väliset suuttumiset ovat keskeisiä Linda Pollockin tutkimissa kirjeaineistoissa, ks. Pollock (2004) passim.

72. I.D. (1598) *A Hedgerow of Bussbes, Brambles, and Briers*, London, sig. H2r.

73. Kennedy (2000) 13; Pollock (2004) 578–579; Anu Korhonen (2001) 'Äkäpussin kesytys. Uuden ajan alun väkivaltaviihde sukupuolidiskurssina', teoksessa Anu Lahtinen (toim.) *Tanssiva mies, pakinoiva nainen. Sukupuolten historiaa*, Turku: Turun historiallinen yhdistys, 142–144, 152–153. Naisia ja heidän suuttumuksensa oikeutusta kyllä joissain harvoissa teksteissä myös puolustettiin. ks. esim. Edward More (1560) *A litle and bryefe treatyse, called the defence of women, and especially Englyshe women*, London, C3v–C4r; Jane Anger (1589/1996) 'Jane Anger her Protection for Women', teoksessa Betty S. Travitsky & Patrick Culen (toim.) *The Early Modern Englishwoman: A Facsimile Library of Essential Works* 1:4, Aldershot: Scolar Press, sig. B3v.

littää väkivaltaisia tekojaan vihaisuudella, kun taas miehille se oli normaali käytäntö. Naisen vihaisuudelle ei haluttu antaa tilaa, vaikka sen nähtiin olevan naisen luonteelle erityisen ominaista. Fiktiivisissä lähteissä taas naisten tunnemaailmalle annetaan enemmän liikkumavapautta. Davis huomauttaa, että jopa naisten itsensä kirjoittamissa tarinoissa vihaisuus saa huomattavan roolin, vaikkei sitä hyväksyttävänä reaktiona pidetäkään.⁷⁴ Näissä teksteissä vihaisuuden ongelma on naistenkin suhteen itsekontrollin eikä niinkään naisen luonnon tai sosiaalisen hierarkian ongelma. Miesten teksteissä esitetty vihainen nainen taas oli aina loukkaus miehen ylemmyyttä kohtaan, mutta vain aniharvoin naisen katsottiin olevan vihaisuuteen oikeutettu. Tyypillistä kuitenkin oli, että vihaisuuteen lankeamisesta varoitettiin sekä vaimoja että miehiä ja että molempia ohjattiin kärsivällisyyteen myös toisen suuttuessa. Sovinnon rakentaminen ja suuttumuksen tyyntyttäminen oli avioliitossa erityinen siunaus.⁷⁵

Miehille annettiin vihaisten naisten käsittelemisen ohjeeksi, että näitä tuli mieluummin sietää kunnes suuttumuksen puuska olisi mennyt hieman ohitse, ja vasta silloin mies sai avata suunsa ja lempeästi toruen opastaa vaimoan hyveen poluille. Toisten nähden vaimoa ei saanut ojentaa ollenkaan. Riitaan ei pitänyt antautua koskaan, eikä varsinkaan avioliiton alkuaikoina. Näillä ohjeilla pyrittiin paitsi säilyttämään perherauha, myös antamaan nuorelle vaimolle aikaa kiintyä mieheensä pelkäämättä ja vihaamatta.⁷⁶ Naisia neuvottiin hiljaa sietämään suuttuneiden miestensä korotetut äänet. Jos taas mies suuttuessaan harjoitti mykkäkoulua, vaimon tuli piristää häntä ystävällisesti puhelemalla. Naisellisen sävyisyyden ihanne vaati siis perheen emännältäkin ehdotonta tunteiden kontrollia: sen piti olla niin sisäistä kuin ulkoistakin, niin naisen omaan vihaisuuden tunteemukseen kuin sen toisille ilmaisemiseen puuttuvaa.⁷⁷

Passiodiskurssissa itsehillinnän tarpeellisuudesta muistutettiin kaikkia, mutta aviovaimoille sen merkitystä korostettiin erityisesti, suhteessa niin aviomiehiin, lapsiin

kuin naapureihinkin.⁷⁸ Uuden ajan naisten omassa kirjoituksissa näkyy selvästi heidän pyrkimyksensä toimia näiden ohjeiden mukaan. He yrittivät ottaa aviopuolisoidensa suuttumuksen huomioon omassa toimissaan, ennakoivat miestensä mielipiteitä ja suosituivat joskus vastenmielisiinkin ratkaisuihin, koska sekä puolison että oma suuttumus vaikutti niin epämiellyttävältä.⁷⁹

Nuori Dorothy Osborn varoitti tulevaa miestänsä salaisessa rakkauskirjeessä muuttumisestaan niin tyytymättömäksi ja ärtyiseksi, että hän vaikutti sukulaisista yhtä erilaiselta kuin uudet ranskalaiset muotivaatteensa. Sulhon kannattaisi siis ehkä miettiä uudelleen, halusiko sitoa itsensä moiseen uppiniskaiseen ja kärtyisään neitoon.⁸⁰ Näissäkin tilanteissa oli kysymys hierarkian vahvistamisesta. Alemman oikeus suuttua ylemmälleen oli hyvin rajoitettua ja suuttumuksen osoittamisen oikeus vielä rajoite-

74. Natalie Zemon Davis (1987) *Fiction in the Archives. Pardon Tales and their Tellers in Sixteenth-Century France*, Cambridge: Polity Press, 107–110. Itsehällinnän vaatimus ja niin tunteiden kuin käyttäytymisenkin kontrolli korostuu myös esimerkiksi Tim Strettonin laajassa naisten ja miesten välisessä oikeudenkäyntiaineistossa, jossa lähes jokaisessa tapauksessa kysymys kontrollista oikean käyttäytymisen muotona otetaan esiin. Stretton tuo esiin myös näiden roolien sitoutumisen sukupuolijärjestelmään. Tim Stretton (1998) *Women Waging Law in Elizabethan England*, Cambridge: Cambridge University Press, 201.

75. Ks. esim. William Gouge (1622/1976) *Of Domesticall Duties*, Amsterdam: Theatrum Orbis Terrarum, 228–229.

76. Guevara (1557) fol. 105v; Cleaver (1600) 167; William Perkins (1609) *Christian Oeconomie*, London, 123–125.

77. Guevara (1557) fol. 88v–89r; Hall (1605) sig. D6r; Geoffrey Fenton (1574) *A forme of Christian pollicie*, London, 262–263; Ste. B. (1608) *Counsel to the Husband: to the Wife Instruction*, London, 84–85; Gervase Markham (1615) *Countrie Contentments II: The English Hus-wife*, London, 3.

78. Ks. esim. Vives (1550) sig. E2v; Hall (1605) sig. D6r–D6v; Markham (1615) 3; Korhonen (2000) 28.

79. Ks. esim. Lady Anne Cliffordin muistiinmerkinnät toukokuulta 1616, Clifford (1992) 32–33, 44. Aviomiehet taas arvostivat tätä: jäätyään leskeksi vuonna 1641 Sir Henry Slingsby muisteli päiväkirjassaan miellyttävää joskin tunteikasta vaimoan, joka ryhtyi aina ensimmäisenä sopimaan pariskunnan riitoja: Henry Slingsby (1836) *The Diary of Sir Henry Slingsby*, toim. Daniel Parsons, London: Longman, Rees, Orme, Brown, Green, and Longman, 74.

80. Dorothy Osborn William Templelle 28.1.1653/4: Osborn (1928) 137.

tumpaa. Tästä syystä myöskään vaatimusta vihaisuuden hillitsemisen tarpeellisuudesta ei esitetty miehille ja naisille samoin perustein. Naisen tai lapsen viha muuttui absurdiksi, koska he eivät voineet ymmärtää omaa parastaan yhtä hyvin kuin heitä hallitseva mies. Samalla alempien vihaisuus marginalisoitiin, siitä tehtiin merkityksetöntä eikä sen olisi pitänyt ansaita paljonkaan huomiota. Naisen viha oli kuin hytтын ininää: raivostuttavaa ja arkipäivää vaikeuttavaa, mutta ei juurikaan vaarallista tai yhteiskuntajärjestyttä uhkaavaa kuten miesten vihaisuus.

Stephen Whiten muotoilua lainatakseni vihaisuuden ilmaiseminen asettui sosiaaliseen hierarkiaan käytännön tasolla eräänlaisen vallan teknologian kautta: kullakin ryhmällä oli omat tapansa ilmaista vihaisuuttaan ja näitä ilmaisuja tulkittiin paitsi vihaa herättäneen tilanteen myös valtarakenteiden sanelemien merkityskenttien puitteissa. Tunteet siis liikkuvat myös poliittisella tasolla.⁸¹ On selvää, että uuden ajan alun kulttuurissa vallitsi Catherine Lutzin modernissa Amerikassakin havaitsema erityinen sukupuolittamisen mekanismi: naisen vihaisuus oli karakterologista, naisluontoon yleisellä tasolla liittyvää, kun taas miehen vihaisuus oli situationaalista, erityisestä tilanteesta johtuvaa ja siksi järkevämpää.⁸²

Sukupuolten hierarkia oli uuden ajan alun kulttuurissa niin voimakkaasti kaikkia muita ideologioita läpikäyvä periaate, ettei edes olisi mahdollista ajatella käsitystä ihmisestä ja hänen tunne-elämästään ilman sukupuolijaottelua. Vaikka molemmat sukupuolet toistivat tunteiden kontrollin ihannetta, arkipäivän strategioiden kannalta miehet ja naiset suhteuttivat vihansa eri tulkintakentälle. Kun nykytutkijat ovat tarkastelleet länsimaisia tunnekonstruktioita sukupuolikysymyksen kannalta, fokus on useimmiten osunut naistutkimukseen ja naisten tunteellisuuden rakentamishistoriaan. Voi kysyä, onko näin tultu vahvistaneeksi kuvaa naisen tunteikkuudesta, vaikka tavoite olisikin ollut päinvastainen. Uuden ajan alun tarkasteleminen tässä artikkelissa käytettyjen lähinnä opettavaisten tekstien kaut-

ta antaa kuitenkin aineksia myös toisenlaiseen näkökulmaan: miesten kirjoittama ja enimmäkseen miespuoliselle lukijakunnalle tarkoitettu kirjallisuus toisti ja rakensi käsityksiä tunteista hyvin energisesti. Vaikka näissä teksteissä luotiinkin tunteikasta naista, ne käsittelivät vielä enemmän tunteikasta miestä. Miestenkin maailmankuva oli voimakkaan riippuvainen tunteista ja tunnekäsityksistä. Tämä on epäilemättä vastakuva naisellisen emotionalismin rakentamiselle.

Järki ja tunteet

Lähes kaikille vihaisuutta koskeville ohjeille oli yhteistä järjen korostaminen: tunteet olivat irrationaalisia ja ne saattoi voittaa, kun vaati itseltään kärsivällistä älyn käyttöä. Tunnetun hokeman mukaan vihanpuuska oli kuin lyhyt hulluus eikä vihainen ihminen poikennut hullusta muuten kuin järjettömyytensä keston suhteen.⁸³ Viha oli pimeyttä, joka peitti järjen valon, sokaisi sielun silmät ja tuhosi harkitsevaisuuden; se asui houkkien povessa.⁸⁴

Tunne, varsinkin vihaisuuden kaltainen negatiivinen tunne, oli järkeä pakenevan luonteensa takia nimenomaan yksilöllistä. Myös paheksuttavan tunteen tunnistaminen oli luonteeltaan subjektiivista. Vaikka vihaisuus uuden ajan alussa aina ajateltiin yhteisöllisyyden kentällä ilmeneväksi, sen synty oli sidoksissa yksilön minuuteen ja sieluun, hänen ruumiiseensa ja järkeensä.⁸⁵

Mitä järki sitten uuden ajan alun arkiajat- telussa tarkoitti? Järki ja tahto hyvään olivat rinnakkaiset ihmisen ylimmässä eli ra-

81. White (1998) 151.

82. Catherine A. Lutz (1988) *Unnatural Emotions. Everyday Sentiments on a Micronesian Atoll and Their Challenge to Western Theory*, Chicago: University of Chicago Press, 73; Pollock (2004) 578–579.

83. Richard Taverner (1539) *The Second Booke of the Garden of Wysedome*, London, fol. 44v; Greene (1590/1881–83), 280; Hall (1605) sig. E5r.

84. Vives (1544) sig. F3r; *Preceptes of Cato* (1553), sig. F6r; Elyot (1564) fol. 52r; Hall (1565) fol. 92v; Sandford (1576) 148–149; Ling (1597) fol. 107v; Downname (1609) 54–55; Stephen Bateman (1569) *A christall glasse of christian reformation*, London, sig. C3r; Joseph Hall (1609) *Salomons Divine Arts*, London, 98–99.

85. Länsimaisen yksilöllisyyden konstruoinnista tunteiden avulla ks. Lutz (1988) 70–71.

tionaalisessa sielunosassa hallitsevat periaatteet. Jo lähtökohtaisesti järjen ajateltiin hallitsevan älyllistä ihmistä, ja kun järki vielä oli se osa ihmisestä, jolla ymmärrettiin olevan suora suhde Jumalaan – järki, eikä suinkaan ulkonäkö, oli ihmisessä ensisijaisesti Jumalan kuva – sen osaksi tuli kontrollin säilyttäminen. Järki havaitsi erittelemällä, mikä oli hyvää ja mikä pahaa, joten järki käsitteli samoja asioita kuin passiot mutta jalostuneemmalla tavalla. Järki ja tunne sijaitsivat eri sielunosassa ja asettuivat näin hierarkkiseen suhteeseen. Ihmisen toimiesä vastuullisesti järjen nähtiin jopa synnyttävän itselleen rinnakkaisen, alemman sielun tuottaman tunnereaktion. Tunne ja järki saattoivat kuitenkin myös joutua konfliktiin: ihminen ei aina ollut sopusoinnussa järkensä välittämien totuuksien kanssa.⁸⁶

Tämä hierarkkinen suhde muuttui länsimaisessa ajattelussa jo ennen uuden ajan alkua myös dikotomiaksi: järjestä ja tunteesta tuli vastakkaisia toiminnan motiiveja. Siinä missä tunne muuttui irrationaaliseksi, feminiiniseksi ja eläimelliseksi toimintaperusteeksi, järjen käsitettä taas maskulinisoiitiin ja glorifioitiin. Järki oli objektiivista; se ymmärrettiin kollektiivisten normien ja arvojen ymmärtämiseksi ja noudattamiseksi. Tunteet ymmärrettiin subjektiivisiksi, yksilön erityisiksi ja ainutkertaisiksi, yhteisön etua noudattamattomiksi reaktioiksi.

Ei ole mitenkään itsestään selvää, että järki ja tunne ovat toistensa vastakohtia. Tämä dikotomia on länsimaisen kulttuurin syvärakenne, jota emme kovin helposti tule kyseenalaistaneeksi, mutta uuden ajan alun kulttuuria tarkastellessa on myös mahdollista kysyä, miten tätä eroa luotiin. Yksi sen luomisen mekanismeista oli tunteiden määrittely irrationaaliseksi ja fysiologisesti eri tavalla syntyviksi kuin järkisielun määräämät reaktiot. Vaikka järjen piti kontrolloida tunnetta, uuden ajan alussa selitettiin mielikuvituksen väliin ryöstävän sen paikan, jolloin tunteet alkoivatkin sijoittua lähemmäs ruumiin alempia haluja. Järjen vähäisyys merkitsi välittömästi myös tunteiden tavallista hallitsevampaa asemaa.⁸⁷ Myös temperamentit, jotka nähtiin täysin ruumiillisina ilmiöinä, saattoivat synnyttää ja ruok-

kia passioita ilman minkään ylemmän sielullisen periaatteen väliintuloa.⁸⁸

Tunne ja järki määriteltiin siis vastakohtaisiksi toistensa ja ruumiillisuuden käsitteellistämisen avulla. Samalla peliin vedettiin myös sukupuolikonstruktiot, joiden avulla tunteen ja järjen dikotomiaa määriteltiin – ja tunteen ja järjen dikotomia taas kietoutui erottamattomasti sukupuolieron todentamiseen. Naisen tunteenomaisuus ja miehen järki olivat uuden ajan alussakin kulttuurisia: ne perustuivat ideologiaan, populaareihin selitysmalleihin, tieteellisiin teorioihin ja arkipäivän käytäntöihin, jotka kaikki ruokkivat toisiaan. Oikeastaan läpi koko länsimaisen historian tunteet on retorisesti ja ideologisesti liitetty ruumiilliseen ja intellektuaaliseen heikkouteen sekä alistettuihin ihmisryhmiin. Järjen vahvemmaksi ja miehiseemmäksi ymmärretty prinssiippi on näin saanut hegemonisen aseman ja perustellut jo vallassa olevien oikeutta valtaan. Tunteet sidotaan edelleen ruumiillisuuteen, jolloin ne muuttuvat järjelle alisteisiksi, vaikka tunteen ja järjen vastakkaisuus on sekin kulttuurista konstruktiota.⁸⁹

Tunteiden historian tutkimisen hankaluus onkin liitoksissa tähän: miten on mahdollista irrottautua tutkijan omista historiallisesti muovautuneista ja itsestään selvinä pidetyistä kulttuurikonstruktiosta ja katsoa, mitä tunteista uuden ajan alussa sanottiin? Miksi tunteen ja järjen pitäisi olla henkisessä rakenteessamme vastapuolia, vaikka oman aikamme populaarikulttuuri niin väittäisikin? Antiikista keskiajalle ja uudelle ajalle jatkunut tunteen ja järjen voimakas erottamisprosessi on saanut tuekseen eri aikoina erilaisia ruumiin ja hengen käsitteellistämismuotoja, joille kaikille on kuitenkin ominaista kontrollin vaatimus. Ilman kreikkalaisperäistä ajatusta sielun hierarkiasta ja humoraalipatologiasta tällainen tunteen ja järjen jako ei olisi ollut mahdollista.

Vihaisuuden historiallistaminen

Tunteiden kontrollilla oli selkeä tavoite: luoda sivilisoituneempia, moraaliseempia ja sosiaalisilta taidoiltaan parempia ihmisiä. Tämä moraalinen vaatimus tähtäsi sisäiseen uudistumiseen ja tarkkailuun, hallitun mi-

nän rakentamiseen. Uuden ajan alun ihmiselle tunteiden hallinta oli sekä sosiaalisesti ladattua kanssakäymisen helpottamista että yksityistä identiteetin tuottamista.⁹⁰ Se oli oman minuuden vapauttamista synnistä ja epätoivotusta heikkoudesta. Negatiiviset tunteet vihaisuus etunenässä olivat ongelmia siksi, että ne heikensivät ihmisen otetta itsestään. Identiteetti ei ollut vain persoonallista, vaan se oli aina sidoksissa kristilliseen moraaliin ja Jumalan oletettuihin vaatimuksiin. Tunnekontrolli oli niin minuuden kuin sen esille tuomisen hallintaa; tunteiden hallinnan avulla luotiin niin esitettyä kuin koettua minuutta. Uuden ajan alun yksilö oli kontrollimekanismiansa summa, ja itsekontrollin vaatimus oli ainakin yhtä tärkeää kuin ajatus yhteisön kontrollista. Moraaliopetuksen mukainen ihminen oli äärimmäisen hillitty ja hallittu niin ulkoisesti kuin sisäisesti.

Toisaalta minuuden muokkaamista voisi nähdä myös suuttumuksessa itsessään ja sen ilmaisemisessa. Varsinkin uuden ajan alun määritelmä, jossa vihaisuus nähtiin ennen kaikkea vastauksena loukkaukseen, johtaa tulkitsemaan suuttumusta itsellisyyden manifestina. Ajatus loukkauksesta sisältää jo sinänsä myös ajatuksen loukatun itseisarvosta ja kunniaista, ja loukkaantuminen ja sen vihainen ilmaiseminen näyttäytyy tällöin sekä psykologisen että sosiaalisen minän julistamisena. Uuden ajan alun tunnejärjestelmässä yksilöllisyys näyttäytyy siis monella tavalla. Voisi kenties ajatella, että tunteiden tulkitsemisen avulla yhtäältä luotiin ja määriteltiin sosiaalisia eroja, kun ”alempien” ihmisten kuten naisten, lasten tai talonpoikien tunteisuus nähtiin lapsellisena, ja toisaalta näitä eroja myös ylitettiin, kun vihaisuus esitettiin joko universaalisti kaikkia vaivaavana ongelmana tai jokaisen ihmisen kunniaa puolustavana käytäntönä.

Stearnsien oletukset uuden ajan alun myönteisestä suhtautumisesta vihaisuuteen ja sen ilmaisemiseen eivät siis ainakaan englantilaisista lähteistä löydä minkäänlaista tukea. Heidän mielestään vihaisuuden hillitseminen tai tunnekontrolli yleensä eivät olleet kovin tärkeitä asioita myöskään

uuden ajan alun kasvatuksessa tai moralistisessa kirjoittelussa; tämä ei pidä lainkaan paikkaansa. Suorastaan käsittämätön on heidän väitteensä, etteivät uuden ajan alun ihmiset olleet kovin tietoisia tunteistaan, koska heiltä puuttui niiden käsittelyyn tarvittava sanasto.⁹¹ Sekä teoreettinen ja käsitteellinen apparaatti tunteiden ymmärtämiseen että käsitys tunteiden sosiaalisista, uskonnollisista ja sukupuolitetuista merkityksistä oli varmasti olemassa.

Mitä sitten pitäisi sanoa siitä ilmeisestä ristiriidasta, joka näkyy tunteiden kontrollin ihanteen ja uuden ajan alun tunnekyläisyyden tai väkivaltaisuuden välillä? Voimme palata vielä hetkeksi alussa mainittuihin Renvalliin, Stoneen ja Stearnseihin sekä heidän kuvaansa uuden ajan alun kulttuurista, jossa niin naiset kuin miehetkin kävivät pikaistuksissaan toisiinsa käsiksi niin sanan säilän kuin nyrkin voimalla, jossa Eurooppa oli täynnä katutappeluita, koston saarnaamista, kaksintaisteluita, kapinoita ja väkivaltaista ajanvietettä ja jossa lapsokkaat leikkivät ihmiset jopa tästä kaikesta nauttivat.⁹² Ensimmäinen huomautukseni on, että nämä tutkijat ovat väärässä: uuden ajan alun ihmiset eivät olleet huomattavan äkkipikaisia verrattuna nykyihmisiin.

Historiantutkimuksen suuriin linjoihin on pitkään kuulunut oletus siitä, että länsimainen ihminen on keskiajalta lähtien edistynyt koko ajan järkeä painottavaan suuntaan samalla kun ruumis ja epärationaalisiksi koetut tunteet ovat menettäneet otettaan kontrollimekanismien kehittyessä. Tämä ajatus on vähintäänkin puolinen, sillä historioitsijat eivät ole pystyneet dokumentoimaan asiaa koskevia argumenttejaan kovin selkeästi, ainakaan pitkän keston evidenssiä ajatellen tai suhteessa omaan ny-

86. Babb (1951) 4–5, 12.

87. Bamborough (1952) 36–37; Korhonen (2000) 27.

88. Babb (1951) 12.

89. Lutz (1988) 65–66.

90. Hodgkin (1990) 22–24.

91. Myöskään mitään vihettä siitä, että Stearnsit olisivat oikeassa väittäessään ihmisten usein arvelleen vihan olevan pahalaisen työtä, ei ole löydettävissä. Ks Stearns & Stearns (1986) 21–23.

92. Renvall (1949) 182–184; Stone (1977) 77; Stearns & Stearns (1986) 24.

kyäikaansa. Nykyajan tapojen ja tunneilmiasun kontrolloitua luonnetta on usein yliarvioitu ja menneisyyden hiomattomat tunnehuumat ovat nekin jääneet kylliksi kontekstualisoimatta. Ei voi kuitenkaan kieltää, etteikö tuon ajan kulttuuri olisi ollut väkivalan kyllästä, ja tämä osaltaan vaikutti tunteiden hallinnan korostukseen. Uuden ajan alussa vihaisuutta paheksuttiin ennemminkin nykyistä voimallisemmin. Tunteiden kontrolli oli keino tietoisesti sivilisoida yhteiskuntaa.

Kun esimerkiksi väkivalta oli myös opetuksen ja rankaisemisen keino, voi ”virallisen vihaisuuden” tarkoituksen nähdä kurituksena ja siten kontrollin vaatimukselle rinnakkaisena ilmiönä. Molemmat tähtäsivät yhteiskuntajärjestyksen takaamiseen ja yksilön pitämiseen kurissa ja herran nuhteessa. Vaatimus tunteiden hillinnästä ei siis ole ristiriidassa yhteiskunnan virallisen tai epävirallisenkaan väkivaltaisuuden kanssa. Suuttumusta hillitsi kontrollin ihanne ja siihen kutoutunut käsitys kunnian. Oikeutetut vihareaktiot olivat aina vastauksia kunnian jonkinlaiseen loukkaamiseen. Keski-ajalla sallitun reaktion voimallisuus saattoi olla suurempi ja keskiajan ihmiset saattavat siksi vaikuttaa impulsiivisemmilta, mutta kunnia sääteli silloinkin vihaisuuden sallittavuutta.⁹³ Uuden ajan alun ihanteissa itsehillintä korostui ja kunnia nousi kautta sosiaalisen asteikon käyttäytymistä määritteleväksi tekijäksi. Ihmisen sosiaalinen asema ajateltiin pitkälti ennalta määritellyksi, mutta kunnian käsitteen avulla niin talonpoika kuin kuningaskin saattoi vaikuttaa omaan asemaansa ja arvostukseensa yhteisössään. Koska suuttumuksen ilmaisu sitoutui kunniallisuuteen – sekä siinä mielessä, että yletön vihaisuus oli kunniantonta, että siinä suhteessa, että oikeutettuun loukkaukseen oli kunniallista vastata sopivan suuruisella suuttumisella – tunteet ja tunneilmaisu toimivat aktiivisena itsemäärityksen keinona.

Voisikin ajatella, jälleen Stephen Whiten tapaan, että keskiajan ja uuden ajan alun ihmiset eivät olleet emotionaalisesti erityisen epävakaita, vaan että he käyttivät tunteita ja tunneilmaisuja tehokkaasti hyväk-

seen kulttuurisesti tai yksilöllisesti epävakaita tilanteissa. Näin vihaisuuden tunteet asettuvat poliittiselle kentälle ja poliittiset tilanteet saavat emotionaalisen ulottuvuuden. Tunteet taas näyttäytyvät näin ennen kaikkea kommunikatiivisina välineinä, ihmisten tapana reagoida toisiinsa ja sosiaalisiin tilanteisiin.⁹⁴ Myöskään Renvallille, Stonelle ja Stearnseille tämä ei tietenkään olisi mikään uutinen.

Kysymykseen siitä, oliko uuden ajan alku ylipäänsä tunteellisempää ja vihaisempää kuin nykykulttuurimme, on hyvin vaikea vastata. Tunteiden ja käyttäytymisen kontrollin vaatimus toimi silloin kuten nytkin vastavoimana epätoivotulle käyttäytymiselle ja paheksutuille tunteenilmaisuille. Suuttumusta kuvaavien tekstien olemassaolosta emme voi päätellä, että tunteita olisi paljastettu nykyistä avoimemmin tai että manauksia päästelevät ihmiset todistaisivat hypoteesin kulttuurin lapsenomaisuudesta ja välittömyydestä. Pikemminkin voisi sanoa, että kontrollivaatimuksen voimakas korostus asettaa kyseenalaiseksi ärhäkän vihakäyttäytymisen syyt ja vaatii, että kaikenlaiseen suuttumukseen on löydettävä järjellinen selitys. Näin hillittyihin tapoihin ei tietenkään arkielämässä ole koskaan päädytty.

Entä mitä uuden ajan alun ihmiselle merkitsi vihaisuuden määrittelemisen synniksi? Vihan lukeminen seitsemän kuolemansynnin joukkoon saattaa näyttää meistä triviaalilta, mutta uuden ajan alun ihmiselle synty oli nykyistä konkreettisempi käsite. Se oli itsestään selvästi pahaa, vältettäväksi määriteltyä ajattelua ja toimintaa. Tämä tuotti tilanteen, jossa vihaisuuden määrittelemisen oikeutetuksi reaktioksi oli hyvin vaikeaa, ja samalla vihaisuuden perustelemisen yksilön reaktiona kävi hankalaksi. Oikeastaan uuden ajan alun ihmisellä ei ollut lupaa tuntea itseään vihaiseksi; tästä huolimatta he kohtasivat tunteen tavan takaa. Tämä jatkuva psykologinen konflikti on erityisen leimallista länsimaiselle kulttuurille myös pitkällä aikavälillä. Synnintunto ja sen

93. Freedman (1998) 172.

94. White (1998) 151.

tuottama ahdistus, jotka esimerkiksi Jean Delumeau on nostanut yhdeksi päällimmäiseksi länsimaista kulttuuria määrittäväksi tekijäksi, sitoutuvat tunnejärjestelmään sekä sosiaalisella että yksityisellä tasolla.⁹⁵ Yksilön kannalta tunteiden kulttuurinen määrittämiskoneisto on tehokkain mahdollinen kontrollimekanismi. Se puuttuu kaikkein

yksityisimpiin inhimillisiin liikahduksiin ja tekee niistä yhteistä omaisuutta. Se myös antaa ihmiselle kulttuuriset välineet tulkita sitä, mitä hänen ”sisässään” tapahtuu. ■

95. Ks. Jean Delumeau (1983) *Le péché et la peur. La culpabilisation en Occident (XIIIe–XVIIIe siècles)*. Paris: Fayard, passim, erit.129.

Seuraavalla sivulla: Pyhän Teresan burmio. Yksityiskohta Gian Lorenzo Berninin marmoriveistoksesta. Santa Maria Vittoria-kirkko, Rooma. Suomen Kuvapalvelu/Corbis (Bettmann).